

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ О.В. Стрельцова

« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ

Виконавець: Шульга Дмитро Володимирович

Науковий керівник: Професор кафедри адміністративного права юридичного факультету КНУ, доктор юридичних наук Мельник Р.С.

Нормоконтролер: викладач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Головатенко М. Ю.

Київ, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ.....	8
1.1. Поняття і правова природа транснаціональних компаній в сучасному міжнародному праві.....	8
1.2. Класифікація та основні ознаки транснаціональних компаній.....	14
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ.....	19
2.1 Юридичні засади регулювання діяльності транснаціональних компаній на універсальному та регіональному міжнародних рівнях.....	19
2.2 Підходи щодо визначення міжнародної правосуб'єктності транснаціональних компаній.....	27
2.3 Правове регулювання діяльності транснаціональних компаній на національному рівні.....	34
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	40
3.1. Пріоритети удосконалення регулювання діяльності транснаціональних компаній на універсальному та регіональному міжнародних рівнях.....	40
3.2 Напрямки формування ефективного юридичного механізму регулювання транснаціональних компаній в законодавстві України.....	55
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	73

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об’єднаних Націй

ООН – Організація Об’єднаних Націй

ТНК – Транснаціональна компанія

ЄС – Європейський Союз

ЮНКТАД – Конференція ООН з торгівлі та розвитку

ВСТУП

Актуальність теми. Транснаціоналізаційний процес на сьогоднішній день проник в усі сфери функціонування господарських систем світу. Цей процес дуже складний і динамічно розвиваючий, який постійно наповнюється сучасними тенденціями та явищами, що суттєво відображаються на економічному розвитку країн. Основоположною силою, яка рухає такий процес є діяльність транснаціональних компаній. В умовах сучасності, для України транснаціоналізаційний процес на вітчизняних підприємствах слугує як економічний механізм, що забезпечує формування ключових задач зовнішньоекономічної політики та сприяє підвищенню статусу на міжнародній арені. Транснаціональні компанії є одним із провідних структур, яка розвиває світову економіку та міжнародно-економічні відносини. З однієї сторони, ці компанії здійснюють свою діяльність через допоміжні підрозділи в більшій частині країн світу, базуючись на єдиній науково-виробничій та фінансовій стратегії, містять нескінченний потенціал, який може бути науковим, виробничим або ринковим. З іншої сторони, транснаціональні компанії є джерелом багатьох несприятливих процесів соціального та економічного характеру, які пов'язані з мотивом їх діяльності, у зв'язку з чим, виникає потреба в пошуку ефективних рекомендацій, які б сприяли тому, щоб регулювати діяльність транснаціональних компаній.

Поява транснаціональних компаній на початку ХХ століття та їх стрімке розповсюдження після Другої світової війни породило масові дослідження такого феномену, як в економічному, так і правовому контексті.

Транснаціональні компанії є дуже різними за своєю побудовою, сферами, в яких вони здійснюють свою діяльність, формами і методами, за якими забезпечується робота на ринку, як наслідок – це затрудняє задачі їх юридичної типологізації та правове регулювання правосуб'єктності, яке до сих пір немає достовірних напрацювань та достатніх досліджень. Це також

позначається на тому, що відсутні єдині підходи щодо їх трактування та правової природи в теорії та практиці міжнародного права.

Однак, з наукової точки зору, в тому числі вітчизняної, усвідомлення міжнародно-правового статусу транснаціональних компанії знаходиться ще на досить низькому рівні, на відміну від їх значимості як учасників міжнародних відносин в сучасних умовах глобалізації.

Таким чином, у зв'язку з тим, що на вітчизняному рівні окресленому феномену приділяли досить незначну увагу, ця робота становить інтерес та є більш ніж актуальною, яка покликана в якійсь мірі заповнити цю прогалину та зосередитися на розгляді різного роду проблем та дискусійних питань щодо функціонування і регулювання діяльності транснаціональних компаній.

Теоретичною основою цього дослідження стали праці відомих вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі теорії держави і права. Питання міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних компаній є малодослідженим на даний момент, передусім через відсутність чіткої міжнародно-правової регламентації їхньої діяльності. Але, незважаючи на це, низка вчених досліджувала дане питання в контексті міжнародного права та в прив'язці до національного законодавства різних країн світу. Також була приділена увага організаційним питанням комерційної діяльності транснаціональних компаній. Дану тематику досліджували такі науковці, як: О. Грищенко, Л. Чепурна, С. Беляєва, М. Плахотнікова, М. Зайченко, Л. Кібальник, С. Пашин, М. Прохорова, Л. Радченко, Л. Руденко, В. Рокоча, О. Плотніков, В. Новицький, Г. Фединяк, С. Якубовський, Ю. Козак, О. Савчук.

Нормативно-правову базу дослідження становлять конституційно-правові акти зарубіжних країн і України, які містять норми, що визначають і характеризують міжнародно-правове регулювання діяльності транснаціональних компаній.

Метою роботи є дослідження питання міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних компаній, їхнього значення для міжнародних комерційних відносин.

Завданнями дослідження є:

- Ознайомитись з поняттям транснаціональних компаній в сучасному міжнародному праві;
- Дослідити класифікацію та основні ознаки транснаціональних компаній;
- Визначити особливості міжнародно-правового регулювання транснаціональних компаній;
- Дослідити міжнародно-правову діяльність ТНК щодо українського законодавства;
- Ознайомитись з характеристикою міжнародної правосуб'єктності транснаціональних компаній;
- Визначити пріоритети удосконалення регулювання діяльності транснаціональних компаній на універсальному рівні;
- Визначити напрямки формування ефективного механізму регулювання транснаціональних компаній в Україні.

Об'єктом дослідження є правове регулювання діяльності транснаціональних компаній на національному та міжнародному рівні.

Предметом дослідження є міжнародно-правове регулювання діяльності транснаціональної компанії.

Методи дослідження. Складність теми, яка досліджується, зумовлює використання загальнонаукових та спеціальних методів. У процесі виконання кваліфікаційної роботи та вирішенні вищезазначених задач було застосовано наступні методи: діалектичний метод дозволив розглянути загальнотеоретичні положення, які стосуються транснаціональних компаній як суб'єктів міжнародного права; за допомогою формально-юридичного методу було

проаналізовано нормативну базу та визначено правосуб'єктність транснаціональних компаній; метод системного аналізу сприяв розглянути проблеми правового регулювання правосуб'єктності транснаціональних компаній; на основі методу прогнозування сформовано шляхи розвитку міжнародної правосуб'єктності транснаціональних компаній в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в роботі сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані в подальшому дослідженні розглядуваної теми, практичній діяльності, а окремі положення та висновки роботи – в процесі підготовки і проведення практичних занять з курсу «Міжнародне право», «Міжнародне приватне право».

Структура дипломної роботи. Специфіка теми, сформульовані мета та завдання дослідження визначили логічну послідовність викладення матеріалу і структуру даної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дипломної роботи – 73 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ

1.1. Поняття і правова природа транснаціональних компаній в сучасному міжнародному праві

Сьогодні в умовах ринкової економіки – ТНК є фундаментальним базисом для більшості країн. Навіть те, що ТНК має вагомую роль та значення у світі, сьогодні у науковій доктрині не існує єдиного та визнаного погляду щодо трактування ТНК, що в свою чергу є проблемою, бо відсутність конкретного визначення прямо впливає на те, які ознаки характерні такому явищу та встановлює правову природу в цілому. У зв'язку з цим, зосередимо більш детально увагу на трактуванні ТНК та спробуємо з'ясувати найбільш доцільніше його визначення, що дозволить встановити зміст.

Для повноцінного аналізу ТНК, необхідно згрупувати поняття, які пропонуються вітчизняними та зарубіжними науковцями на підставі наступних критеріїв:

- 1) структурний, який представляє ТНК чисельністю задіяних країн або належністю її керівництва до окремих держав та кількістю форм організаційного та економічного характеру під час здійснення господарської діяльності ТНК за кордоном;
- 2) результативний, який характеризує ТНК залежно від частки закордонних активів та прибутків, іноземних інвестицій і частки в операціях за рубежем;
- 3) біхевіористський, який встановлює компанію як транснаціональну на підставі, якщо її система управління здатна «мислити» глобально, в рамках сучасного ринку в світу;

4) системний, який відображає ТНК через призму трьох представлених вище підходів та в контексті його як представника, який прискорює процес глобалізації [43, с. 61].

Слід зазначити, що жоден з підходів не є всеохоплюючим. У зв'язку з цим, сутність поняття ТНК найбільш вдало відображається не за якоюсь ознакою або критерієм, а тільки за умови їх комплексності, за якою можна змістовно визначати транснаціональний характер окремо взятої компанії. Тому, пропонується розглянути трактування ТНК, які пропонувались свого часу фахівцями за системний підходом.

Наприклад, Н. Саприкіна визначає ТНК: «як компанію, що являє собою групу підприємств, які функціонують у двох чи більше країнах та, незалежно від країни походження, здатні реалізовувати єдину загальну стратегію за узгодженою політикою, а також здійснювати вплив на економічну політику як країни базування, так і приймаючих країн через залучення їх до світових інтеграційних процесів» [20, с. 130–131].

З точки зору М.А. Манукян: «ТНК – це, в першу чергу, економічний феномен, а тому надбання економічної науки в даній галузі матимуть принципове значення для відповідного самостійного юридичного аналізу» [38, с. 16]. Проте, науковець застерігає від абсолютної підміни юридичних та економічних понять, оскільки трактування ТНК і подібних до неї визначень, як приклад, мультинаціональна компанія або міжнародна компанія, з наукової точки зору економічного та юридичного характеру, тут має місце існування деяких відмінностей. В правовій науці, на перше місце ставляться питання організаційно-правового змісту, які, власне кажучи і встановлюють юридичний статус ТНК, в свою чергу, в економічній науці, основоположною є думка, яка характеризує ТНК як економічну одиницю. Досить вдалими на цю позицію є твердження М.А. Манукяна, який наголошує: «саме на зламі двох даних дисциплін можна отримати найбільш повну відповідь на питання дефініції ТНК» [38, с.17].

Особливу увагу сьогодні, у переважній більшості визначень, поняття ТНК становить аспект кількості країн, які є приймаючими підрозділами ТНК. На думку В. Літкевича: «ТНК потрібно вважати підприємством, що діє через свої структурні підрозділи – суб'єкти національного права різних держав – на території двох і більш країн, і яке – як економічно єдиний організм – знаходиться поза юрисдикцією окремої держави, або поза правовим контролем групи держав або міждержавних організацій» [17, с. 5]. За монографією Д. Лук'яненка говориться, що: «ТНК – це підприємство, яке об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності у двох і більше країнах та здійснює проведення взаємопов'язаної політики та стратегії завдяки одному чи кільком центрам прийняття рішень» [21, с. 12].

На думку І. Шкурата: «під транснаціональною компанією розуміється група підприємств, що функціонують у різних країнах (приймаючих), але контролюються штаб-квартирою, яка міститься в одній конкретній країні – країні базування. Головною ознакою ТНК є здійснення прямих закордонних інвестицій з країни базування в приймаючі країни» [51, с. 103].

Один із провідних фахівців у сфері міжнародного приватного права в Україні стосовно діяльності ТНК, Г.С. Фединак пропонує трактування ТНК за ключовими ознаками:

- 1) «економічно єдина система;
- 2) група самостійних підприємств;
- 3) діяльність здійснюється на території декількох держав;
- 4) структурні підрозділи виступають учасниками національного права;
- 5) керівництво та контроль проводиться з єдиного центру;
- 6) компанія знаходиться поза юрисдикцією окремої держави, групи держав або міжнародної організації» [35, с. 587-588].

Розглянувши основні, на нашу думку поняття, які закріплені в науковій доктрині, можна простежити те, що серед вчених не існує єдиного бачення щодо ТНК. Враховуючи зазначене, необхідно перейти до висвітлення різноманітних визначень ТНК, встановленню ознак та формуванню доцільного трактування ТНК. По більшій мірі, багато дефініцій ТНК зустрічається в міжнародних актах. Відзначимо, що в українській доктрині, концепції щодо трактування ТНК, на жаль, не сформовано. Отже, за визначенням ООН: «транснаціональні компанії – це підприємства, що є власниками, або такими, що контролюють виробництво товарів чи послуг за межами країни, в якій вони базуються» [40, с. 41]. За узагальненням К. Шміттгофф: «до спроби легального визначення ТНК у документах ООН 1974–1975 рр. ці компанії (тоді використовувався термін «багатонаціональні») визначалися як група компаній з різною національністю, економічно єдиних, зі зв'язком через акції чи шляхом укладення договору або через управлінський контроль» [49, с. 157].

За Конвенцією про транснаціональні компанії, поняття ТНК встановлено як: «юридична особа (сукупність юридичних осіб), яка має у власності, господарському віданні або оперативному управлінні, відокремлене майно на територіях двох і більше держав-учасниць; утворену юридичними особами двох і більше держав-учасниць; зареєстровану як компанія відповідно до цієї Конвенції» [69].

Поняття за цією Конвенцією містить в собі різноманітні транснаціональні структури: «фінансово-промислові групи, компанії, концерни, холдинги, спільні підприємства, акціонерні товариства з іноземною участю» [69].

Офіційне визначення міститься і в Конференції ООН з торгівлі та розвитку (далі – ЮНКТАД), за яким: «транснаціональна компанія – це підприємство, що об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційноправових форм і видів діяльності в двох чи більше країнах і провадить єдину політику

та загальну стратегію завдяки одному або декільком центрам прийняття рішень» [70]. Зазначене трактування дає можливість наголосити на тому, що ТНК характеризується як окрема юридична особа.

За проектом Кодексу поведінки ТНК: «ТНК – це підприємство, яке має відділення у двох або більше країнах, незалежно від юридичної форми та сфери діяльності цих відділень, які функціонують відповідно до певної системи ухвалення рішень, що дозволяє проводити певну узгоджену політику та загальну стратегію через один (або більше) центр з прийняття рішень, в рамках якого відділення пов'язані між собою відносинами власності або іншими відносинами; одне або декілька відділень можуть справляти значний вплив на діяльність інших та, зокрема, користуватися загальними знаннями та ресурсами і розділяти відповідальність з іншими» [71].

На нашу думку, досить вдале визначення ТНК закріплене за Матеріалами Організації економічного співробітництва, за якою: «ТНК характеризується як компанія приватної, державної або змішаної форм власності, що знаходяться в різних країнах. При цьому одна або більше з цих компаній може здійснювати значний вплив на діяльність інших, особливо в сфері обміну знаннями і ресурсами» [55].

Враховуючи зазначене, на нашу думку, повне відображення поняття ТНК закріплене за Конвенцією про транснаціональні компанії. Аргументуючи змістовніше, зазначимо, що це визначення включає критерій структурності, за яким встановлюється приналежність компаній до ТНК та інтегровану природу форм, які можуть застосовуватися для їх діяльності. Ця Конвенція закріплює 20 основоположні основи сторін в сфері створення і діяльності ТНК, де ключовим питанням слугує взаємодія учасників ТНК стосовно інвестицій. Також вона встановлює порядок, за яким створюється і реєструється компанія, звіт і контроль за їх діяльністю, визначає право власності на прибуток і продукцію, яка виготовляється, закріплює правові основи регулювання

соціальних та трудових відносин в компаніях тощо. Тобто, за цією Конвенцією досить обширно розкривається поняття ТНК загалом та їх зміст, зокрема.

Наведені трактування, які представлені науковою доктриною та міжнародними актами, доповнюють одне одного і об'єднуються навколо рис, які характерні транснаціональним компаніям:

- збереження національності походження компанії;
- багатонаціональний характер представництв;
- економічне розширення на зарубіжних ринках стосовно вкладення капіталу.

Проте, нормативних актів, які б чітко встановлювали критерії щодо приналежності компаній до ТНК, сьогодні ще не сформовано [44, с. 128].

Отже, на підставі проаналізованого матеріалу, сформулюємо наступне визначення ТНК, яке на нашу думку, в повній мірі розкриває його суть та значення. ТНК – це інтегрована структура, яка здійснює централізовану політику через один (декілька) центрів, що приймають рішення на підпорядковані підприємства (філії, представництва, компанії), яким характерні організаційні та правові форми, що базуються на науково-технічній, виробничій та комерційній кооперації з ціллю отримати сприятливі умови для ведення господарської діяльності, яка, в свою чергу, призведе до зростання прибутку та підвищить економічний вплив компанії на національні економічні системи в світі.

Зазначене трактування аргументує характер діяльності таких компаній. З цього формулювання встановлюється наступне: для ТНК не обов'язково мати великі розміри, однак, обов'язковою повинна бути гнучкість структури їх управління. Такий підхід становить вагоме значення та сутність ТНК в умовах сучасних та стрімко розвиваючих інформаційних технологій.

Таким чином, ТНК має вагому роль та значення у світі, однак сьогодні, у науковій доктрині не існує єдиного та визнаного погляду щодо трактування

ТНК, в тому числі це стосується і міжнародних актів, в яких є різноманітна кількість її визначень. Це породжує проблему, оскільки відсутність конкретного поняття прямо впливає на те, які ознаки характерні такому явищу та встановлює правову природу в цілому.

1.2 Класифікація та основні ознаки транснаціональних компаній

Сьогодні в умовах ринкової економіки – ТНК є фундаментальним базисом для більшості країн. Навіть те, що ТНК має вагомий роль та значення у світі, сьогодні у науковій доктрині не існує єдиного та визнаного погляду щодо трактування ТНК, що в свою чергу є проблемою, бо відсутність конкретного визначення прямо впливає на те, які ознаки характерні такому явищу та встановлює правову природу в цілому. У зв'язку з цим, зосередимо більш детально увагу на трактуванні ТНК та спробуємо з'ясувати найбільш доцільніше його визначення, що дозволить встановити зміст.

Наприклад, Н. Саприкіна визначає ТНК: «як компанію, що являє собою групу підприємств, які функціонують у двох чи більше країнах та, незалежно від країни походження, здатні реалізовувати єдину загальну стратегію за узгодженою політикою, а також здійснювати вплив на економічну політику як країни базування, так і приймаючих країн через залучення їх до світових інтеграційних процесів» [19, с. 130–131].

З точки зору М.А. Манукян: «ТНК – це, в першу чергу, економічний феномен, а тому надбання економічної науки в даній галузі матимуть принципове значення для відповідного самостійного юридичного аналізу» [12, с. 16]. Проте, науковець застерігає від абсолютної підміни юридичних та економічних понять, оскільки трактування ТНК і подібних до неї визначень, як приклад, мультинаціональна компанія або міжнародна компанія, з наукової точки зору економічного та юридичного характеру, тут має місце існування деяких відмінностей. В правовій науці, на перше місце ставляться питання

організаційно-правового змісту, які, власне кажучи і встановлюють юридичний статус ТНК, в свою чергу, в економічній науці, основоположною є думка, яка характеризує ТНК як економічну одиницю. Досить вдалим на цю позицію є твердження М.А. Манукяна, який наголошує: «саме на зламі двох даних дисциплін можна отримати найбільш повну відповідь на питання дефініції ТНК» [12, с.17].

Один із провідних фахівців у сфері міжнародного приватного права в Україні стосовно діяльності ТНК, Г.С. Фединак пропонує трактування ТНК за ключовими ознаками:

- 1) «економічно єдина система;
- 2) група самостійних підприємств;
- 3) діяльність здійснюється на території декількох держав;
- 4) структурні підрозділи виступають учасниками національного права;
- 5) керівництво та контроль проводиться з єдиного центру;
- 6) компанія знаходиться поза юрисдикцією окремої держави, групи держав або міжнародної організації» [12, с.587-588]. (рис.1.1.)

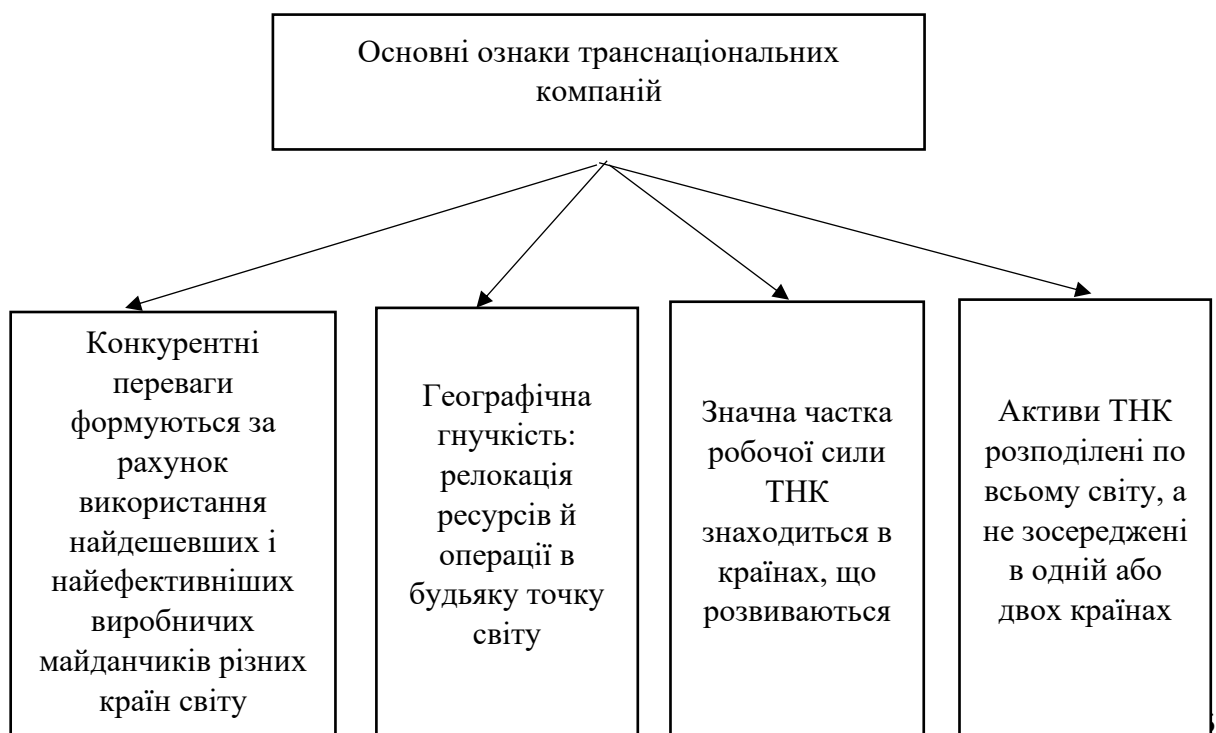

Рис. 1.1 Основні ознаки транснаціональних компаній

Джерело: складено автором на основі [59].

Таким чином, ТНК має вагому роль та значення у світі, однак сьогодні, у науковій доктрині не існує єдиного та визнаного погляду щодо трактування ТНК, в тому числі це стосується і міжнародних актів, в яких є різноманітна кількість її визначень. Це породжує проблему, оскільки відсутність конкретного поняття прямо впливає на те, які ознаки характерні такому явищу та встановлює правову природу в цілому.

Транснаціональні компанії входять в число найбільших економічних інститутів світу. Деякі експерти припускають, що 300 найбільших ТНК володіють або контролюють не менше чверті всіх світових виробничих активів. Це демонструє величезні масштаби і вплив ТНК у світовій торгівлі. Деякі ТНК можуть впливати на країни, що розвиваються безпосередньо: заручаються підтримкою урядів для просування або захисту своїх інтересів, співпрацюють з урядовцями, залученими в розробку економічної політики; фінансують політичні партії. У сукупності, ТНК є найпотужнішою економічною силою в світі, але жодна міжурядова організація не відповідає за регулювання її поведінки.

Важливим питанням дослідження особливостей діяльності ТНК є їх класифікація (рис. 1.2).

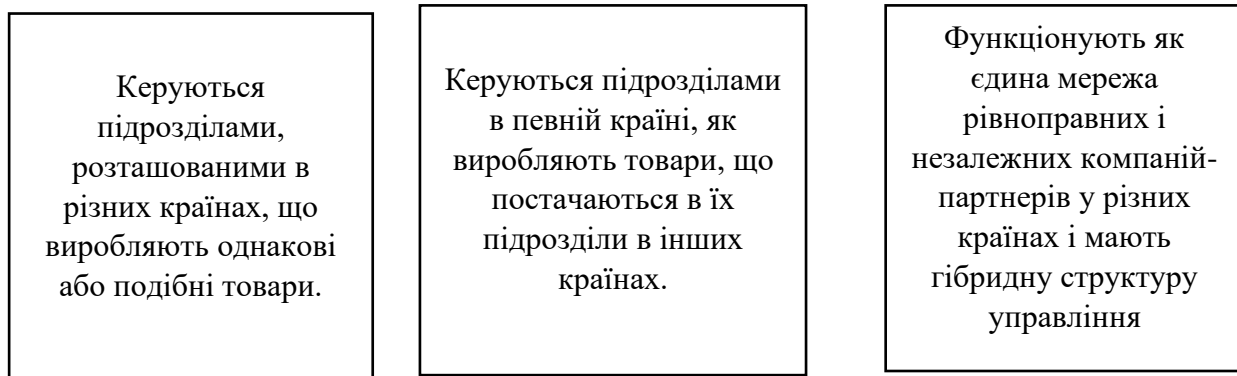

Рис. 1.2 Класифікація транснаціональних компаній

Джерело: складено автором на основі [25, 64].

Горизонтальна інтеграція – це злиття двох або більше компаній, що займають однакові рівні в ланцюжку виробничих поставок. Проте вони можуть бути в одній або різних галузях. Цей процес також відомий як бічна інтеграція і є протилежністю вертикальної інтеграції, коли компанії, що знаходяться на різних етапах виробничого ланцюжка поставок, об'єднуються [57, 58].

Вертикальна інтеграція – це стратегія, при якій компанія володіє або контролює своїх постачальників, дистриб'юторів або торгові точки для контролю над створенням доданої вартості або ланцюжком поставок. Вертикальна інтеграція є вигідною для ТНК, оскільки дозволяє їм контролювати процес, знижувати витрати і підвищувати ефективність. Проте вертикальна інтеграція має свої недоліки, в тому числі значні обсяги необхідних капіталовкладень [54, 56].

Мережеві ТНК функціонують як єдина мережа рівноправних і незалежних компаній-партнерів у різних країнах і мають гібридну структуру управління. Формування мережевих ТНК відбувається за низки обставин: за потреби організаційної гнучкості; необхідності зниження ризиків, пов'язаних з політичною або економічною нестабільністю на ринках приймаючих країн;

з метою налагодження процесу управління мультикультурним персоналом. Зростання технологічної складності та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій впливають на поширення мережевих бізнес-структур у світовій економіці.

Класифікувати транснаціональні компанії можна як горизонтально інтегровані ТНК, вертикально інтегровані ТНК і мережеві ТНК. Горизонтально інтегровані ТНК управляють підрозділами, розташованими в різних країнах, що виробляють однакові або подібні товари. Вертикально інтегровані ТНК керують підрозділами в певній країні, які виробляють товари, що постачаються в їх підрозділи в інших країнах. Мережеві ТНК функціонують як єдина мережа рівноправних і незалежних компаній-партнерів у різних країнах і мають гібридну структуру управління.

РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ

2.1 Юридичні засади регулювання діяльності транснаціональних компаній на універсальному та регіональному міжнародних рівнях

Глобалізація економіки світового виміру та відносин міжнародного характеру, зумовлює діяльність транснаціональних компаній (далі – ТНК) та становить актуальність в аналізі сучасного стану правового регулювання їх функціонування в межах міжнародного права.

Феномен ТНК встановив перед країнами важку задачу правового регулювання відносин, учасниками яких є іноземні компанії, що проводять свою діяльність на їх території через застосування форм організаційного та правового характеру вітчизняних юридичних осіб. Наразі, формування єдиного правового регулювання діяльності ТНК ще є на стадії свого розвитку та піднесення, країни реалізують власну, комплексну систему правових норм, за допомогою яких регламентується порядок щодо допуску та проведення діяльності іноземними компаніями.

Також враховуючи і те, що кожного року значення іноземного капіталу становить все більшу роль в окремих економіках країн світу, тому виникає необхідність з'ясувати чи в достатній мірі та як ефективно діє система правових норм, яка здійснює регулювання діяльності ТНК.

За підрахунками, які є у відкритих джерелах, в період за 2012-2016 роки, нараховувалося близько 85 тисяч одиниць транснаціональних компаній (філій), що здійснювали контроль 87 % експорту в світі і 95 % прямих іноземних інвестицій. Також в їх «руках» близько 50 % світового виробництва, більш ніж 75 % торгівлі і міжнародного капіталу, більше 80 % обмінюючих технологій, патентів і ліцензій на техніку тощо [65]. Такі вражаючі показники

доводять, що ТНК є рушійною силою та становлять вагоме значення в світі (Додаток А).

Враховуючи такі масштаби функціонування ТНК, в неї повинна бути налагоджена нормативно-правова база. Однак, у зв'язку з тим, що такий вид господарювання з'явився не так вже і давно, сказати, що законодавча база є достатньою, не є можливим.

На сьогоднішній день, міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК регіонального та універсального рівня є далеким від жаданого, проте існують документи правового характеру, які застосовуються для того, щоб регулювати їх діяльність. Ключовими документами є наступні:

- Проєкт Кодексу поведінки ТНК [72];
- Кодекс іноземних інвестицій, який було прийнято в 1970 році державами Латинської Америки; країнами, які є учасниками Андського пакту (Болівія, Колумбія, Перу, Чилі, Еквадор [60, с. 76];
- Конвенція про транснаціональні компанії, прийнята від 1998 року, за якою закріплюються основоположні основи сторін в сфері створення і діяльності ТНК [9, с. 77];
- Хартія економічних прав та обов'язків держав, затвердженої резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) від 12 грудня 1974 року [73], норми якої направлені на те, щоб захищати економічні права країн, які мають потенціал на розвиток (сформовані міжурядові комісії ООН з центрів ТНК). Зазначена хартія, яка є багатосторонньою угодою, спрямовується також і на захист інвестицій іноземних компаній та забезпечує контроль за діяльністю ТНК зі сторони урядів країн, які є приймаючими. Проте такі країни як США та Великобританія і деякі інші, які підписували цю угоду, так і не ратифікували;

– Регіональна декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства від 21 червня 1976 року та додатком слугують керівні принципи для багатонаціональних підприємств (норми зазначеного документа не є обов'язковими, виконувати їх можна в добровільному порядку) [38, с. 37];

– Принципи щодо контролю за обмеженням ділової практики монополій і корпорацій (прийняті в 1980 році Генеральною Асамблеєю ООН) [38, с. 38].

На регіональному рівні не останню роль під час регулювання міжнародних відносин, учасниками яких є ТНК, як вже було визначено, відіграють країни Андської групи. Члени цієї групи виступають за те, щоб розвивати співробітництво торговельно-економічного характеру та засуджують засилля іноземного капіталу в регіонах країн [33, с. 135].

У питаннях конкуренції, країнами цієї групи дозволяється застосовувати своє антимонопольне законодавство для того, щоб боротися з намаганнями вести несправедливу ділову практику зі сторони ТНК. У цих країнах також існують нормативно-правові акти, в яких є положення щодо науково-технічної сфери, ціль яких сприяти тому, щоб розподіляти науково-технічний потенціал між країнами, на території яких ТНК проводять діяльність комерційного змісту та цим самим сприяти тому, щоб підвищувати наукову та технічну міць країн, на територіях яких розміщуються філіали [10, с. 232-234].

Як узагальнення зазначеному, відмітимо, що міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК на рівні регіональності має деяку роль, проте воно ще не в стані захищати держави, в особливості ті, які вийшли на самостійний шлях розвитку. Саме тому, країни цієї групи і висунули приписання про те, щоб встановити новий економічний міжнародний порядок, в рамках якого виконувалося б регулювання діяльності ТНК.

Наступним нормативно-правовим актом, який також має суперечності – Кодекс іноземних інвестицій від 1970 року, який діє і сьогодні.

Взагалі, після того, як його прийняли, це посприяло на розвиток відносин між ТНК і країнами, які є приймаючими, тим самим визнавши здатність приймати в подальшому документи з багатостороннім змістом стосовно зазначеного питання.

Цей кодекс пропонує режим обмежувального характеру в частині правового регулювання іноземних інвестицій по регіонам, який встановлює:

1) систематизацію філій міжнародних компаній залежно від того, яка в них частка закордонної власності;

2) обмежений доступ щодо створення нових підрозділів, поновлення капіталів, реінвестування прибутків філій та використання іноземних кредитів; 3) контроль щодо передачі технологій від корпорацій підрозділам [9, с. 92-94].

Слід також відзначити, що в цьому Кодексі закріплюється транснаціональний характер інвестиційних угод, за якими встановлюються стабілізаційні гарантії, які посилаються на транснаціональне право. В узагальненому вигляді, транснаціональне право представляє собою комплекс різноманітних за своїм становленням та змістом норм правового характеру, які використовуються суб'єктами міжнародного торгового обороту для того, щоб задовольняти потреби торгівлі на міжнародному рівні [53, с. 320].

Відмітимо, що в юридичній доктрині, в останній час має місце думка, що в умовах сучасності правове регулювання діяльності ТНК може бути не тільки національного рівня, але і міждержавного. На цей рахунок, стосовно питання правового регулювання ТНК зі сторони країн, які стрімко розвиваються та країн капіталістичного типу існує декілька поглядів:

1) країни, що є самостійними та розвиваються, стараються розробляти міжнародно-правові акти, які б спрямовувались на повний контроль діяльності ТНК;

2) в країнах капіталістичного типу основна ціль – зберегти та закріпити свій вплив.

Враховуючи зазначене, досить вдалою позицією з цього приводу є думка відомого науковця в галузі міжнародного права В. Дженкса: «позиція права стосовно ТНК така ж аморфна та безпорадна, якою була позиція щодо міжурядових організацій, до змін, що відбулися в середині 40-х років» [11, с. 87].

З огляду на сучасний розвиток економіки, транснаціональні компанії (далі – ТНК) є «двигунами світової економіки», міжнародним регулятором виробництва і розподілу продукції [7, с. 78]. Із року в рік іноземний капітал відіграє все більш значну роль в економічному розвитку світових держав, тож ефективна регламентація діяльності ТНК є важливою. ТНК являє собою групу компаній, що створені за законами різних держав, в яких одна є домінуючою і здійснює контроль за діяльністю інших компаній. Хоча компанії ТНК формально і є незалежними суб'єктами господарювання, вони характеризуються економічною єдністю, тому заслуговують статус особливого суб'єкта міжнародного права [4, с. 219].

ТНК забезпечують фінансову глобалізацію, опосередковуючи потужні фінансові зв'язки і з дочірнім філіями, і з місцевими національними підприємствами. Логічним буде висновок, що такі компанії переслідують виключно власні комерційні інтереси, чим можуть придушувати державність країн, на території яких вони оперують. Це і є причиною протиріччя між ТНК та приймаючими країнами. Що стосується статистики, то станом на 2012 р. було зафіксовано 85 тис. ТНК та їхніх філій, які контролювали більше 85 % світового експорту і 90 % прямих іноземних інвестицій [60]. Така модель економічного розвитку дозволяє ТНК диктувати внутрішню і зовнішню політику держав. Врегулювати діяльність всієї ТНК єдиною законодавчою базою тяжко, адже вона має представництва в різних країнах, які у свою чергу мають різні законодавчі норми. Що стосується регіонального рівня регулювання діяльності ТНК, то до нього варто віднести Декларацію ОЕСР про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства від 21.06.1976

року. Основними принципами Декларації є дотримання міжнародного права; підпорядкованість праву приймаючої країни; співробітництво з країною перебування з недопущенням практики підкупу, а також обов'язкове невтручання у внутрішні справи [7, с. 81]. Важлива роль у регулюванні міжнародно-правових відносин ТНК відводиться країнам Андської групи (Болівія, Колумбія, Перу, Чилі та Еквадор). У межах групи був прийнятий Кодекс іноземних інвестицій [8, с. 29]. Даний НПА передбачає обмеження на створення нових підрозділів ТНК, контроль за передачею активів від материнської компанії до філій. Кінцева мета Кодексу – перетворення підрозділу ТНК у національну компанію.

З огляду на універсальний характер міжнародного регулювання ТНК існують думки щодо позиціонування їх як міжнародних юридичних осіб. Але є певні протиріччя, оскільки міжнародними юридичними особами є такі, що створюються міжнародним договором або ж на основі національного законодавства, прийнятого відповідно до міжнародного договору. А ТНК не відповідають даним критеріям, тому можна стверджувати, що вони не мають статусу міжнародної юридичної особи. У 1974 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Хартію економічних прав і обов'язків держав. У пп. 6 п. 2 ст. 2 Хартії зафіксовано, що кожна держава має право регулювати і контролювати діяльність ТНК у межах дії національної юрисдикції та вживати заходів проти діяльності, яка суперечить законам і нормам приймаючої країни [37].

У 1974 р. створено міжурядові комісії ООН, в процесі дії яких розпочала діяльність спеціальна «група 77», перед якою було завдання створити Кодекс поведінки ТНК. Перші спроби розробити Кодекс викликали тільки розбіжності між країнамиучасницями. Дискусії стосувались міжнародно-правового регулювання ТНК. Західні країни висували позиції проти юридичного обмеження діяльності ТНК. Країни, що розвиваються, вважали, що ТНК не повинні претендувати на стимули і пільги, які надаються національним підприємствам [1, с. 102]. У проекті Кодексу сформульовані

принципи для діяльності ТНК, серед яких: повага до суверенітету країн, де вони здійснюють свою діяльність; підпорядкування законам цих країн; повага до цінностей, соціальнокультурних цілей і традицій приймаючих країн; урахування економічних цілей і завдань політики, що здійснюється в цих країнах; утримання від корупції; невтручання у внутрішні справи країн; відмова від того, щоб займатися діяльністю політичного характеру; дотримання законів і постанов, що стосуються обмежень у діловій практиці. Однак на теперішній час Кодекс не прийнятий. Головна причина – розбіжності між позиціями основних груп учасників переговорів.

ТНК з їх широкою системою зв'язків є важливим фактором розвитку світової економіки. Але на сьогодні відсутні універсальні правила регулювання їх діяльності. Саме тому на сучасному етапі потрібна міцна законодавча база для правового регулювання їх діяльності як на регіональному, так і на універсальному рівнях. Важливо поліпшити міжнародні відносини щодо діяльності ТНК таким чином, відносини між приймаючою країною і компанією будувалося на вигідних двосторонніх зв'язках без обмеження діяльності ТНК і водночас без втручання у внутрішні справи країни компанією.

Першим нормативно-правовим документом про створення ТНК в рамках СНД була „Згода про сприяння у створенні та розвитку виробничих, комерційних, кредитно-фінансових та змішаних об'єднань” від 15 квітня 1994 року, яке було підґрунтям для прийняття ряду документів про формування транснаціональних компаній між урядами Білорусії, Казахстану, Узбекистану, Киргизстану, Таджикистану та Росії. У березні 1998 року було підписано Конвенцію про ТНК, яка констатує правові основи співпраці країн СНД в області регулювання створення та діяльності ТНК.

Останнім часом правове регулювання діяльності ТНК зведено до двобічних інвестиційних згод, що збільшує економічну нерівність країн, які розвиваються. Між тим регулювання діяльності ТНК на міжнародному рівні

має багато переваг перед національним і регіональним регулюванням, у першу чергу, через міжнародний характер діяльності ТНК. Вони діють згідно з нормами приватного права, і міжнародна юрисдикція стосовно них може існувати незалежно від їхньої згоди. Однак ця проблема поки що залишається невирішеною. Досі не прийнято яких-небудь універсальних правил; існуючі нормативні акти носять декларативний характер, оскільки не вистачає механізмів реалізації [31].

Універсальне регулювання здійснюється під егідою ООН на підставі рекомендацій спеціально створених органів - Міжурядової Комісії з ТНК та Центру з ТНК. У 1975 році ними було розроблено Кодекс поведінки ТНК, положення якого забороняють застосовувати дискримінаційні заходи стосовно партнера, закріплюють зобов'язання ТНК сприяти розвитку науково-технічного потенціалу приймаючої країни, надавати звіти про свою діяльність, додержуватися вимог фінансового і податкового характеру. Кодекс досі не прийнято, але, можливо, невдовзі діяльність транснаціональних компаній зможе контролюватися ООН. 13 серпня 2003 року Комісія з прав людини ухвалила проект конвенції „Норми відповідальності транснаціональних корпорацій”, що покладає на великий бізнес ті ж обов'язки, що й на держави. Якщо проект норм відповідальності ТНК буде прийнято Генеральною асамблеєю ООН та якщо він придбає статус конвенції, транснаціональні компанії повинні будуть утримуватися від забруднення оточуючого середовища та порушення прав людини, притримуватися правил чесної гри в бізнесі, маркетингу та рекламній діяльності, забезпечувати споживачам безпеку та високу якість запропонованих ними продуктів та послуг, а робітникам - безпечні умови роботи та винагороду, що забезпечує адекватний рівень життя їм та їхнім родинам. Компаніям буде заборонено отримувати вигоди від злочинів проти людства, примусової праці та інших порушень міжнародного гуманітарного права. Вони також повинні слідкувати, щоб їхня продукція не використовувалася порушниками прав людини.

Згідно з планом ООН корпорації повинні негайно скоректувати власні внутрішні регламенти та прагнути, щоб правилам ООН підкорялися їх постачальники та дистриб'ютори. Корпорації будуть періодично звітувати перед ООН про виконання правил, а організація - вести постійний моніторинг їхньої діяльності у співпраці з іншими міжнародними та національними органами. Спеціальна робоча група Комісії з прав людини буде отримувати від уряду та приватних осіб інформацію про можливу негативну дію ТНК та інших компаній на дотримання прав людини. Вимагати від компаній виконання норм буде не лише ООН, а національні уряди, яким пропонується створити в себе необхідні правові та адміністративні структури. А судити компанії за порушення зможуть міжнародні трибунали. [46]

2.2 Підходи щодо визначення міжнародної правосуб'єктності транснаціональних компаній

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується посиленням впливу транснаціональних компаній (далі – ТНК) на глобальні економічні, соціально-культурні, політичні та інші процеси, тому є доцільним дослідження проблем регулювання їх діяльності. Внутрішній валовий продукт (далі – ВВП) деяких компаній перевищує ВВП багатьох країн світу, хоча самі ТНК при цьому не є суб'єктами міжнародного економічного права.

Кожна ТНК намагається уникнути регулятивного тиску та сплачувати якомога менше податків до бюджету користуючись своїм положенням. На діяльність ТНК не здійснюється пряме міжнародноправове регулювання. Кожна держава виробляє свої норми впливу на їх діяльність.

Гадаємо, вироблення ефективного механізму контролю за діяльністю щодо трансфертного ціноутворення та діяльності ТНК в цілому, може

запобігти уникненню ними сплати податків та іншим негативним проявам. Як свідчить практика, багато країн вже вдало втілили цей механізм.

Хартії та кодекси щодо міжнародного регулювання діяльності ТНК [28, с. 430] містять лише рекомендаційний та декларативний характер, відтак не мають імперативних положень, котрі змусять компанії виконувати ті чи інші норми, відтак їхня міжнародна правосуб'єктність все ще залишається невизначеною [66, с. 7].

Щоб подолати цю проблему країнам необхідно гармонізувати своє законодавство до міжнародного стандарту та укласти дво- та багатосторонні угоди, які змусять ТНК грати по правилам приймаючих країн.

Існує 3 рівня правового регулювання діяльності ТНК: внутрішнє законодавство, двосторонні і багатосторонні угоди [28, с. 429].

Вважається, що найбільш перспективним методом встановлення ефективного регулятивного механізму є укладення універсальних міжнародних договорів, де міститимуться уніфіковані норми щодо створення і регулювання ТНК, тобто ці норми автоматично імплементуватимуться в національне законодавство країнучасниць.

Тобто фундаментом цього методу є не скільки визнання міжнародної правосуб'єктності ТНК, а факт того, що компанії не втрачають приналежності до держави, рішення приймаються з національного центру, тому і регулювання має бути через державу [28, с. 428].

Наступною проблемою в Україні є відсутність універсальної нормативної бази, тобто ТНК регулюється лише опосередковано, в законах навіть відсутні такі поняття як «ТНК», «дочірнє підприємство ТНК», «філія ТНК», це не дозволяє комплексно підійти до розробки ефективного механізму регулювання та до гармонізації вітчизняного законодавства згідно з міжнародним досвідом [30, с. 121].

Відтак, щоб держави змогли регулювати діяльність ТНК необхідне укладання міжнародних договорів між самими державами, щоб була змога швидко та ефективно взаємодіяти в інформаційному полі щодо діяльності ТНК задля запобігання зловживань компаніями.

В рамках міжнародних угод було б доцільним створити окремі реєстри та органи або підрозділи в державах для оперативного обміну інформацією і досвідом.

Інститут міжнародної правосуб'єктності займає центральне місце в системі міжнародного права. Багато досліджень на сьогоднішній день говорять про актуальність цього інституту, проте існують і не вирішені питання, які в першу чергу стосуються міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій, в тому числі ТНК, щодо яких, як і до дефініції поняття також немає єдиного погляду. У зв'язку з цим, потребує змістовнішого аналізу особливості такої правосуб'єктності в контексті діяльності ТНК.

Відмітимо, що характер дефініції «міжнародна правосуб'єктність» за нормами міжнародного права не закріплюється. Мають місце лише конструкції теоретичного змісту, які відображають юридичну природу, підстави та рамки такої правосуб'єктності. За загальним розумінням, міжнародна правосуб'єктність характеризується як юридична можливість особи бути суб'єктом міжнародного права. Змістом міжнародної правосуб'єктності слугують основоположні права та обов'язки, які регламентовані міжнародно-правовими нормами. В теорії держава і права вважають, що поєднання право та дієздатності відображає динамічність поняття суб'єкта міжнародного права [6, с. 48].

Отже, враховуючи зазначене, варто зосередитися на аналізі загальних особливостей міжнародної правосуб'єктності ТНК.

Вперше про питання правосуб'єктності ТНК заговорили в ХХ столітті в США. Тоді американськими вченими була висловлена позиція, відповідно до якої ТНК була охарактеризована як «новий сувенір», при цьому, порівнюючи її статус зі статусом держави. Ця думка була обґрунтована наступним чином: «в переважній більшості випадків, американські компанії мають набагато значніші важелі впливу на політику в країні, ніж державний апарат та посадові особи» [2, с. 95].

Зазначене питання також досить гостро обговорювалось в ООН та в Лізі Націй. Вже починаючи з 1946 року по ініціативі парламенту Австрії у Генеральній Асамблеї ООН було зареєстровано пропозицію, в якій йшла мова про те, щоб надати ТНК міжнародної правосуб'єктності. Однак, ця пропозиція була відкликана більшою частиною країн, у зв'язку з порушенням одного з основоположних принципів (суверенної рівності держав) [52, с. 132].

Продовжуючи, зазначимо, що міжнародна правосуб'єктність ТНК досліджувалась і багатьма науковцями. Всі вчені по-різному розуміли природу правосуб'єктності ТНК, одні вважали, що ТНК апріорі не може мати міжнародної правосуб'єктності, інші настоювали на протилежній позиції, зокрема, говорячи про наявність такої правосуб'єктності. Виділимо конкретну думку Х.В. Кметика, який свого часу наголошував: «де-факто ТНК перейшли від об'єкта міжнародно-правового регулювання в суб'єкта міжнародного права, в результаті значного збільшення їх кількості та наявності широкої сфери впливу» [26, с. 140].

Загалом, що стосується питання міжнародної правосуб'єктності ТНК, фахівці у галузі міжнародного права розділилися на два табори: одна група в повній мірі спростовує міжнародну правосуб'єктність ТНК, аргументуючи свою думку тим, що: «таке визнання підриває авторитет держави як первинного і абсолютного суб'єкта міжнародного права». Інша група навпаки, виділяє своєрідну «функціональну правосуб'єктність ТНК», тобто яка передається компанії, але в досить обмеженому об'ємі і тільки за умови

досягнення конкретних цілей, які закріплені за міжнародно-правовими нормами [16, с. 77-79].

Міжнародна правосуб'єктність з точки зору правової категорії передбачає закріплення відповідних правових норм. Це прямо схиляє нас до того, що норми, які б наділяли ТНК міжнародною правосуб'єктністю – відсутні. Тобто, якщо говорити по факту, ТНК на сьогоднішній день не мають міжнародної правосуб'єктності. Передумовою появи у ТНК міжнародної правосуб'єктності, хоча б в обмеженому вигляді, є, зокрема, їх апелювання до міжнародних органів щодо встановлення окремих норм. Однак, єдина умова яка надає таким корпораціям міжнародної правосуб'єктності – це існування норм в міжнародних угодах або в таких, в яких закріплюються інші джерела міжнародного права, що засвідчують факт наявності такої правосуб'єктності [39, с. 568].

Слід вказати, що міжнародне економічне та торговельне право засвідчує міжнародну правосуб'єктність ТНК. Як приклад, у Німеччині товариства з обмеженою відповідальністю і акціонерні товариства вважаються правоздатними в момент державної реєстрації товариства, яке передус, а дієздатність набувають тільки після того, якщо зареєструються як юридичні особи [63].

Отже, не можна акцентувати увагу на те, що поняття «правоздатність» та «дієздатність» співпадають у часових межах та чіткому розумінні їх змістовності. Тобто, якщо говорити про юридичних осіб – учасників ТНК, то, встановлюючи їх правосуб'єктність, необхідно звертати увагу і на різницю, яка може бути під час виникнення і припинення право та дієздатності деяких учасників, на яких поширюється законодавство великої кількості держав.

Відмітимо і те, що характерною особливістю правового статусу ТНК, які не являються суб'єктами міжнародного права є те, що вони можуть виступати в ролі дестинаторів, що володіють суб'єктивними правами та обов'язками,

передбачених нормами міжнародного права і це говорить про те, що вони, на відміну від суб'єктів міжнародного права, які є суверенними (несуверенними), постійно знаходяться під юрисдикцією окремої країни, яка в праві та зобов'язана нести відповідальність міжнародного характеру за їх дії, у разі порушення норм міжнародного права. На цей рахунок справедливо вказує Н.А. Соколова: «навіть якщо держави шляхом укладення міжнародної угоди намагаються досягти урегулювання відносин за участю юридичних чи фізичних осіб, це не змінює природу міжвладних правовідносин, якими є міжнародні правовідносини» [47, с. 23].

Як узагальнення, можна сказати, що у перспективному майбутньому, ТНК безумовно можуть бути повноправними суб'єктами міжнародного права. Проте, в будь-якому разі, вони завжди будуть вважатися виключно вторинними суб'єктами в цій галузі права. ТНК апріорі не здатні бути як первинні суб'єкти міжнародного права, бо не володіють характерною рисою первинних суб'єктів – суверенністю, водночас, через нехотіння країн виокремити зі своєї юрисдикції учасників ТНК та надати їм цю ознаку. Для того, щоб полегшити співпрацю, держави наділяються владою надавати правосуб'єктність міждержавним економічним та іншим організаціям, в тому числі і ТНК. Враховуючи сказане, правосуб'єктність ТНК може бути:

- 1) похідною, тому що вона надається та підконтрольна країнами або міжнародними організаціями;
- 2) функціональною, тому ТНК створені для того, щоб вирішувати економічні задачі: отримувати іноземні, дешеві джерела сировини та робочої сили; опановувати нові ринки збуту; отримувати в великих об'ємах транснаціональні прибутки тощо.

Серед інших особливостей правового статусу ТНК слід виділити і те, що:

— держави створюють материнські компанії, які займаються керівництвом усієї корпорації світового масштабу та реалізують її загальну стратегію розвитку;

— на територіях держав розташовуються структурні підрозділи ТНК. Тобто, навіть якщо ТНК не приймає участі в міжнародній нормотворчості, це аж ніяк не відмінє факту того, що їм притаманна міжнародна правосуб'єктність в силу того, що структурні підрозділи функціонують під час процесу комунікації на міжнародно-правовому рівні [24, с. 478].

Ще одним вагомим аргументом, який стосується становлення міжнародної правосуб'єктності ТНК вже з позиції його як суб'єкта публічного права є те, що глобалізація процесів в світі, яка постійно зростає, потребує розробки комплексних підходів до вирішення важких питань, які безпосередньо стосуються інтересів і вимагають колективної участі усієї світової спільноти [16, с. 177].

На сьогодні питання про правосуб'єктність ТНК стає все актуальнішим, яке вимагає свого вирішення, їх приєднання в ряд з іншими суб'єктами міжнародного права, так, хоч і не повноправних, а таких, які будуть мати міжнародну правосуб'єктність, яка є обмеженою, однак, хоча б маючих міжнародний статус, який є чітким та юридично визначеним.

На нашу думку, ігнорувати тенденцію стосовно становлення статусу ТНК як суб'єкта не тільки міжнародного, але і публічного права, світова спільнота не має морального права, тому що на сьогоднішній день процеси, які стосуються правосуб'єктності ТНК є реалізованими та незворотніми в практичному плані. А вже іншим питанням буде те, в якому обсязі та якими характеристиками повинна бути така правосуб'єктність. Отже, на наше глибоке переконання, якби міжнародна спільнота сформувала чітку регламентацію правосуб'єктності ТНК, вона б від цього тільки виграла та

вирішила багато насущних проблем, про які, до речі, змістовніше зосередимо увагу в наступному розділі.

Проведене дослідження дало змогу зробити узагальнюючий висновок. Сучасна доктрина міжнародного права містить дискусійні питання щодо того, чи можна вважати ТНК суб'єктами міжнародного права, в тому числі і питання щодо міжнародної правосуб'єктності ТНК.

Основоположною особливістю можна вважати те, що в класичному розумінні, ТНК не наділяється міжнародною правосуб'єктністю (якій притаманні право та дієздатність) і відноситься до так званих «нетипових» суб'єктів міжнародного права. Відмітимо, що ТНК як учасники міжнародних економічних відносин виступають в ролі суб'єктів великої кількості правових відносин в рамках галузі або інституту міжнародного права, а це є свідченням того, що їм притаманна спеціальна правосуб'єктність. Також в досить обмеженому вигляді, проте така правосуб'єктність ТНК може проявлятися і під час укладання міжнародних угод.

Виникати міжнародна правосуб'єктність ТНК може за наявності у джерелах міжнародного права норм, які її встановлюють. Передумовою для реалізації таких норм можуть бути встановлені норми «м'якого права», яким притаманна вагома моральна та політична значущість, як для регулювання діяльності ТНК, так і для міжнародних відносин, а також, які забезпечують формування відповідних стандартів щодо поведінки ТНК в різних галузях під час здійснення ними діяльності.

2.3 Правове регулювання діяльності транснаціональних компаній на національному рівні

На думку авторитетного фахівця в сфері міжнародного приватного права Г.К. Дмитрієвої: «правове регулювання діяльності ТНК має 3 рівні:

законодавство на внутрішньому рівні, двосторонні і багатосторонні угоди» [3, с. 83].

В контексті зазначеного, за доцільне буде проаналізувати нормативно-правове регулювання ТНК в Україні, яке і складається з цих трьох рівнів.

До першого рівня відноситься вітчизняне внутрішнє законодавство, метою якого є регулювання міжнародної економічної діяльності та сприяння розвитку і залученню ТНК в Україні, цим самим це дає можливість покращувати соціально-економічне середовище, а також підвищувати рівень притоку капіталу. Ключовими нормативноправовими актами, які регулюють діяльність ТНК є наступні:

- Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-4;
- Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 5146;
- Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-3;
- Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 року № 2404-VI;
- Закон України «Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації» від 13.07.1999 р. № 921-XIU;
- Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 р. № 3528-4 [9, с. 133-134] тощо.

Другий рівень правового регулювання діяльності ТНК в Україні представлений двосторонніми інвестиційними та іншими угодами, які укладаються між заінтересованими державами. Зазначеним угодам властива тенденція до уніфікації, в них часто містяться практично ідентичні норми за змістовним наповненням. Україною було укладено близько 50 угод, які стосуються сприяння та взаємного захисту інвестицій та які виступають гарантом для сприятливих, стабільних і прозорих умов для інвесторів іншої

держави. Серед таких угод можна виділити наступні: Угода між Україною та Боснією і Герцеговиною про заохочення і взаємний захист інвестицій Україна, Боснія і Герцеговина від 13.03.2002 року; Угода між Урядом України та Урядом Фінляндської

Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій від 07.10.2004 року; Угода про партнерство та співробітництво між європейськими співтовариствами і Україною від 14.06.1994 року [9, с. 136].

Третій рівень правового регулювання діяльності ТНК в Україні характеризується міжнародними багатосторонніми угодами. Єдиною та значимою багатосторонньою угодою була ратифікована Україною Конвенція про транснаціональні корпорації СНД від 1998 року, відповідно до якої сторонами було погоджено перебудувувати національні економіки для того, щоб сприяти розвитку ТНК [9, с. 137].

Можна виділити чотири рівні регулювання транснаціональних компаній: наддержавне, міждержавне, внутрішньодержавне [62] та суспільне (табл.2.1).

Таблиця 2 .1

Основні рівні та інструменти регулювання діяльності ТНК та їхніх філій

№	Рівень регулювання ТНК	Інструмент регулювання	Мета регулювання
1	Наддержавне регулювання	Багатосторонні міжнародні договори	Регулювання правил конкуренції та захисту вільної торгівлі
2	Міждержавне регулювання	Двосторонні інвестиційні угоди	Захист інвестицій та відповідність міжнародним стандартам
3	Внутрішньодержавне регулювання	Інвестиційне законодавство	Підпорядкування діяльності філій і дочірніх підприємств ТНК національному

			законодавству приймаючої країни
4	Суспільне регулювання	Суспільна думка, традиції, виховання	Захист громадських інтересів, адаптація товарів ТНК до інтересів суспільства

Основними інструментами наддержавного регулювання є багатосторонні міжнародні договори, які залежно від числа країн, що беруть у них участь, можуть бути універсальними, регіональними та субрегіональними. Слід зазначити, що прийняті документи не дають практичного впливу на діяльність ТНК та їхніх філій тому, що не всі країни дають згоду виконувати ТНК-стандарти на своїй території.

До міждержавного регулювання можна віднести двосторонні інвестиційні угоди, що укладаються між зацікавленими державами. У цей час укладення договорів між приймаючою країною і країною базування – найбільш поширений спосіб регулювання діяльності ТНК. Україна підписала майже 73 двосторонні угоди про захист інвестицій. На відміну від таких держав, як, наприклад, США, Японія, Великобританія, Україна не має модельної (типової) угоди. Власне, відсутність останньої в цілому засвідчує брак уніфікованого, чітко вираженого підходу держави до ключових положень та понять у сфері стандартів захисту інвестицій та інвестиційного арбітражу.

Внутрішньодержавне регулювання у більшості випадків – це інвестиційне законодавство, спрямоване на визначення правового статусу іноземного вкладника: фізичної або юридичної особи. Однак найбільш вразливим моментом в односторонньому регулюванні діяльності ТНК є те, що завдяки своїй організаційній структурі вона здатна уникнути контролю з боку однієї держави. Тому для регулювання діяльності ТНК національного законодавства приймаючих держав явно недостатньо. Проблемами

внутрішньодержавного регулювання діяльності ТНК виступають, по-перше, прагнення найвпливовіших країн поширити внутрішнє законодавство на іноземні відділення компаній, по-друге, недостатність інститутів національного законодавства приймаючих держав.

Інструментами суспільного регулювання є національні традиції, виховання та найголовніше – суспільна думка. Більшість транснаціональних компаній вважають що споживачі живуть у глобальному середовищі, в якому їхні смаки і культури гомогенізуються і задовольняються через пропозицію стандартизованих глобальних продуктів. Це підтверджується успіхом транснаціональних компаній, які досягли максимальних прибутків у довгостроковій перспективі, не фокусуючись на окремих купівельних перевагах. Це дозволяє транснаціональним компаніям підтримувати стійкий імідж бренду на глобальному рівні і використовувати всю повноту переваг від ефекту масштабу. По суті, у цьому ж і криється основне протиріччя цієї стратегії: стандартизована глобальна стратегія випускає зі свого поля зору сегменти, які все ще відрізняються соціальними, культурними, економічними і правовими маркерами, не повною мірою відповідаючи реальним потребам споживачів. Але суспільна думка не дозволяє в деяких випадках використовувати таку стратегію. Громада вимагає від ТНК адаптувати свої продукти, ціни, канали і стратегії просування до їхніх інтересів, що пов'язане з особливостями та відмінностями національної культури, купівельної спроможності, уподобання в продукції і потребах, бажаннях споживачів.

Насамкінець слід вказати, що належний рівень правового регулювання ТНК може здійснюватися, якщо існує взаємний баланс та узгодження національних і міжнародних правопорядків на внутрішньодержавному, регіональному та універсальному рівнях.

Підсумовуючи, зазначимо, на сьогоднішній день, ТНК без перебільшення є однією із ключових фігур в міжнародно-економічних відносинах. Здійснивши аналіз нормативно-правової бази, можна чітко

простежити, що існує необхідність в міцній законодавчій базі для того, щоб покращити ситуацію, яка існує сьогодні. Тобто, до сих пір не реалізовано універсальних правил та норм обов'язкового характеру, які б повноцінно регулювали діяльність ТНК, а чинні міжнародні акти мають здебільшого декларативний характер, бо очевидним є те, що не існує достатньої кількості механізмів, щоб реалізувати їх на міжнародному рівні. У зв'язку з чим, перед світовою спільнотою сьогодні, з-поміж іншого, важливим завданням у питанні покращення міжнародних відносин в контексті діяльності ТНК є формування ефективної та комплексної бази заходів, які б здійснювали правове регулювання діяльності ТНК державного та міжнародного рівня в практичному плані.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1 Пріоритети удосконалення регулювання діяльності транснаціональних компаній на універсальному та регіональному міжнародних рівнях

ТНК як учасники міжнародних економічних відносин становлять собою єдиний механізм, тоді як іншими суб'єктами, які вступають до структури такого механізму, визнається право юридичної самостійності. Зазначене оформлення економічних реалій правовим регулюванням спонукає до появи численних проблемних питань, які потрібно вирішувати якомога швидше. Ці проблеми можна охарактеризувати як перевірку в умовах сучасних реалій стосовно того, наскільки ефективні і пристосовані ті чи інші правові засоби до регулювання та контролю статусу комерційних організацій, що здійснюють свою діяльність за межами своєї держави. Серед іншого, проблемним питанням є правова регламентація діяльності ТНК, яка полягає в багатьох спробах міжнародною спільнотою її врегулювати, розробляючи нормативноправові документи, яким притаманні недоліки, про які акцентувалася увага протягом усього попереднього розділу.

Нинішній етап розвитку економіки характеризується великою кількістю держав, яких чекає жорсткий контроль за діяльністю ТНК зі сторони країн, в яких вони були зареєстровані. Зазначені заходи потребують не тільки здійснення дій, які пов'язуються з тим, щоб сприяти потоку інвестицій в країни, які розвиваються, але і заходи, ціль яких запобігати ТНК наносити «шкоду» тим країнам, які отримують інвестиції. Ніхто не буде заперечувати, що діяльність ТНК забезпечує отримання доходу державі свого походження. Проте, це не позбавляє того, що кожна країна забор'язується утримуватися від

дій, які можуть спричинити шкоди іншим державам, саме тому, держави, у яких було зареєстровано ТНК повинні контролювати їх діяльність [14, с. 229-235]. Сучасний світ має тенденцію збільшувати тиск на країни походження ТНК стосовно контролю за їх діяльністю. Це зумовлюється проблемами, які необхідно розглянути детальніше.

1. Першим проблемним питанням є те, що контроль за потоком інвестицій в країнах, що розвиваються, не є ефективним. В таких країнах наголошували, що динамічний потік інвестицій сприятиме їм розвивати економіку, але протягом багатьох років, їм так і не вдалося сформувати налагоджений механізм, який би здійснював контроль за цим процесом [5, с. 355]. Ця думка підтримувалася і на міжнародному рівні. Відповідно до Декларації Доха, прийнятої на четвертій зустрічі міністрів Світової організації торгівлі (далі – СОТ), встановлено: «при розробці інвестиційних інструментів слід брати до уваги аспект розвитку економік держав, що розвиваються» [68]. Не дивлячись на таку підтримку, в країнах, що розвиваються, так і не впроваджено інструменту, який би ефективно впливав на інвестиційну діяльність та зобов'язував країни походження ТНК забезпечувати необхідні заходи для того, щоб здійснювати жорсткий контроль за функціонуванням своїх багатонаціональних корпорацій.

2. Наступним проблемним моментом є те, що окрім діяльності ТНК було сформовано і неурядові організації, які прагнули дещо переробити концепцію діяльності та направляти свої сили на те, щоб захищати інтереси багатонаціональних корпорацій в контексті покладення обов'язку на компанії здійснювати бізнес відкрито та чесно на підставі етики, яка сформована в корпораціях. Цим самим, неурядові організації та ТНК зіштовхувалися, так би мовити «лобами» і в багатьох питаннях не досягали консенсусу щодо їх правового регулювання.

Якби там не було, міць неурядових організацій була продемонстрована, коли вони запобігли укладанню Багатосторонньої угоди з інвестицій, яка між

іншим сприяла захисту інтересів ТНК. На сьогоднішній день, ключова ціль неурядових організацій – реалізувати в рамках СОТ інструмент, який би впливав на інвестиційну діяльність. З-поміж іншого, неурядовими організаціями було сформовано стратегію, яка спрямовувалася на те, щоб в судовому порядку притягати до відповідальності «батьківську» країну за діяльність своїх ТНК [50, с. 720].

3. Проблема реалізації багатостороннього кодексу з іноземних інвестицій. Дискусійні питання сьогодні щодо створення цього Кодексу змінили свій вектор з питань, які захищали інвестиції країн в площину, яка стосується встановлення відповідальності за неналежний контроль інвестиційних потоків. Як наслідок, це спричинило те, що країни походження інвестицій почали підтверджувати юрисдикцію національних судів стосовно діяльності своїх ТНК, діючих за межами країни [15, с. 74-80].

4. Наступна проблема стосується встановлення рівня правового регулювання діяльності ТНК, яка характеризується особливими властивостями їх організаційної та правової структури. Традиційно, як нами вже було виділено, ТНК можуть здійснювати свою діяльність в базисних державах та державах, які є приймаючими. Слушною є думка О.А. Делінського, який розділяє погляд видатного спеціаліста в сфері міжнародного права Г.К. Дмитрієвої і також виокремлює 3 рівні правового регулювання діяльності ТНК:

- внутрішнє законодавство (допускає діяльність філій і дочірніх підприємств ТНК внутрішньому законодавстві країн, які є приймаючими);
- двосторонні (укладаються між базуючою та приймаючою державою, але, якщо держава, яка є приймаючою, з низькими економічними показниками, такі угоди укладаються з ТНК);
- багатосторонні угоди (до них відносять проєкт Кодексу поведінки, який неодноразово згадувався) [32, с. 571-572].

Стосовно проблематики правового регулювання діяльності ТНК рівня окремих країн, не можемо не розділити думку О.В. Тарасова, який наголошує: «економічна й організаційна єдність ТНК явно не відповідає тій персонативній правовій формі національної юридичної особи, в якій окремі системні одиниці ТНК вступають у різні правовідносини. Таким чином, єдиний глобальний соціоекономічний актор стає непомітним для національного права. Юридично діють окремі суб'єкти національного права в різних національних правопорядках, формально не пов'язані між собою. Така юридична множинність при економічній єдності дає ТНК змогу гнучко реагувати на зміни ринкової кон'юнктури, швидко підлаштовуватися під мінливе соціальне навколишнє середовище» [5, с. 425-426].

Вирішити цю проблему можна було б, прийнявши єдиний, уніфікований міжнародно-правовий документ, який би закріплював та регулював усі аспекти діяльності ТНК. Повертаючись до питання прийняття Кодексу поведінки ТНК, ключовою перепорою для його реалізації стали суперечки між базуючими та приймаючими державами. Водночас, коли базуючі держави стараються регламентувати обов'язки приймаючих країн, країни ж, які розвиваються, обмежують їх розповсюдження на свої підприємства і навпаки, вводять величезну кількість обов'язків для ТНК [72]. Незважаючи на те, що він досі залишається проектом, він містить положення, за якими передбачаються сфери, у яких ТНК в змозі наносити шкоду своєю діяльністю країні, яка є приймаючою.

5. Наступна проблема стосується втручання ТНК в питання політичного характеру країни, яка є приймаючою, з ціллю одержати вигоду. Лібералізація світової економіки, яка відбувалася у 90-ті роки, стала підґрунтям тому, що ТНК займалися корупцією, в той же час розвивала норми, що підтримували інвестиції, а з іншого боку уповільнювала розповсюдження норм, які б закріплювали відповідальність багатонаціональних корпорацій [23, с. 44].

Такі суперечливі моменти повинні вирішуватися на підставі погодження позицій і реалізації обов'язків, які були б рівними для всіх базуючих та приймаючих країн ТНК.

б. Проблема відсутності норм, які регулюють відповідальність ТНК. Такі норми мають місце бути в національних законодавствах, однак, на практиці, розповсюджувати їх вплив на іноземну юридичну особу дуже важко. Усе, що можна зробити, лишити її захисту інвестицій, що передбачені відповідно до інвестиційних угод. Проте, цього буде замало, щоб належним чином забор'язати ТНК додержуватися норм правового характеру та запобігати їм наносити шкоди державі, яка є забор'язуючою.

Основоположним засобом, який можна було задіяти, щоб мати важелі на поведінку ТНК – запровадити механізм, який би впливав на країну походження ТНК. Тобто, необхідно реалізувати відповідальність країни походження за неприйнятну поведінку її резидента. В цьому разі, сама ж країна буде заінтересована, щоб їх ТНК не використовували дії, які можуть бути загрозою для іншої держави (порушення політичного та економічного порядку).

Цікавим застереженням є те, що існує багато праць, які висвітлювали право на захист своїх резидентів (юридичних осіб) у міжнародному праві. Однак, в цих працях не підіймалися питання захисту підданих іноземних країн від ТНК, яка зловживає своєю діяльністю.

Така невідповідність залишається і сьогодні, незважаючи на те, що це є історичним та очевидним фактом, і необхідність такої захищеності є першочерговою потребою. Напевно ця невідповідність пов'язана з тим, що становлення міжнародного права забезпечувалося Європейськими країнами, які більше приділяли увагу питанням захисту компаній та їх інвестиціям, аніж захисту країн, які постраждали від недобросовісної поведінки ТНК [18, с. 167-168].

З позитивного відмітимо, що сьогодні вже запроваджений процес розбудови складної системи правил, які дадуть змогу державі забов'язати ТНК швидко та в повному обсязі відшкодувати завдані збитки за нанесену шкоду.

Провідні держави схвалюють правові норми, які направлені на захист активів ТНК в слаборозвинутих країнах всього світу. Дотепер, досі не ясно, хто ж повинен відповідати за збитки, які завдають ТНК, вони ж самі чи держави її походження. Відмітимо, що держава буде нести відповідальність за умисне відправлення своїх резидентів за кордон, щоб нанести шкоду іншим особам чи країні. Міжнародним правом закріплюється правило, відповідно до якого, держави не в праві завдавати шкоди іншим державам. Безсумнівно, на державу покладається обов'язок запобігати настанню шкідливих наслідків, у разі, якщо їй було відомо про неприйнятну діяльність своїх резидентів, яка може або буде наносити шкоду. Отже, такий підхід відображає наступне: якщо держава вправі захищати своїх громадян за кордоном, за доцільне було б покладати обов'язок на держави контролювати поведінку своїх резидентів, яка не має виходити за рамки міжнародних норм.

В свою чергу, держава походження ТНК може покласти обов'язок на своїх резидентів функціонувати за кордоном в контексті інвестора, відповідно до міжнародних норм, за сприянням юрисдикції, якою вона уповноважена і ґрунтується на національній засаді. Якщо держава таким чином може розповсюджувати власні повноваження в податковому та антимонопольному праві, то встановити відповідальність держави за тим, щоб здійснювати контроль за своїми резидентами є досить можливим та виправданим кроком. Окремими державами вже здійснюються відповідні заходи, які запобігають розповсюджувати корупцію в бізнесі міжнародного рівня [18, с. 168]. На нашу думку, якщо держави не здатні уникати порушень міжнародних норм, вони повинні позбавлятися права захищати своїх резидентів.

7.Останньою виділимо проблему взаємовідносин між державами та ТНК. З позиції Н.Ю. Асс: «останнім часом спостерігається тенденція зміни впливу у взаємовідносинах між державами та ТНК. Контроль держав за діяльністю цих підприємств поступово зменшується, натомість стурбованість державних лідерів щодо впливу ТНК на державну політику зростає, особливо якщо це стосується колективного впливу ТНК на урядові дії» [29, с. 481]. Тобто, мова йде про фінансову міць ТНК та їх можливість впливати на політику і економіку країн. По сей день, ТНК залишається основоположним структурним елементом економіки більшої частини країн, який в тому числі, розвиває та збільшує її ефективність. Така могутність, останнім часом є тим чинником, який формує проблемні моменти. Оскільки ТНК має можливість здійснювати перевід фінансових ресурсів з однієї країни до іншої, це спонукає до дестабілізації фінансових ринків в окремих країнах, до нездатності підприємств бути конкурентоспроможними з ТНК та мати важелі для того, щоб змінювати попит і пропозицію [36, с. 33-34]. В такому разі, провідним державам потрібно запроваджувати необхідні заходи, які б давали змогу знаходити баланс та порозуміння у взаємовідносинах між ТНК та державами, в яких вони здійснюють свою діяльність.

На підставі вищевикладеного, можна підсумувати, що питання контролю та правового регулювання міжнародної правосуб'єктності ТНК є не до кінця визначеними та породжують досить серйозні проблеми, серед яких є наступні:

- 1) відсутність правового механізму, який би зобов'язував країни походження ТНК забезпечувати необхідні заходи для того, щоб впливати на інвестиційну діяльність в країнах, що розвиваються;
- 2) лобіювання інтересів ТНК та неурядових організацій;
- 3) проблема реалізації багатостороннього кодексу з іноземних інвестицій;
- 4) проблемні аспекти щодо встановлення рівня правового регулювання діяльності ТНК, яка характеризується особливими властивостями їх організаційної та правової структури;

- 5) втручання ТНК в питання політичного характеру країни, яка є приймаючою з ціллю одержати вигоду;
- 6) відсутність норм, які б встановлювали відповідальність ТНК;
- 7) проблемні аспекти правових відносин між державами та ТНК.

В епоху глобалізації, коли розвиваються процеси транснаціоналізації виробництва і капіталу, посилюється міжнародний вплив на національну економіку. У зв'язку з цим, не можна оминати увагою сучасний етап економічного розвитку України та роль ТНК, яка сприяє формуванню стратегії розвитку вітчизняної економічної системи.

В сучасних реаліях для України, процес транснаціоналізації може слугувати тим економічним механізмом, який забезпечує оновлені пріоритети суспільного відтворення, задачі політики на зовнішньому ринку, а також встановлює порядок та умови для того, щоб Україна приймала участь в поділі праці на міжнародному рівні [42, с. 116].

Необхідність удосконалення інституційного забезпечення можна пояснити потребою в економії трансакційних витрат, що формуються під час процесу взаємозв'язку вітчизняних господарюючих суб'єктів із сервісними ТНК. Трансакційні витрати зумовлюються наступними чинниками:

- асиметрія інформації, яка існує на приймаючому ринку;
- монопольний стан окремих провайдерів послуг;
- законодавчі перешкоди для приєднання ТНК на ринок України;
- несумісність систем щодо стандартів та сертифікації товарів і послуг;
- слаборозвинена ринкова інфраструктура тощо.

На практиці, коли українською державою приймаються нормативно-правові акти, які стосуються сфер економічної діяльності, в яких наявні вище перелічені чинники, відбувається зниження трансакційних витрат, стимулювання взаємодії контрагентів, зростає зовнішня торгівля та повільно, але все ж таки, є економічне зростання.

Отже, враховуючи зазначене, необхідно акцентувати увагу на напрямках розвитку діяльності ТНК в Україні, які в подальшому будуть впливати на економічне процвітання нашої держави. Такі напрями можна розділити на дві групи:

1. поточні, які направлені на розвиток діяльності ТНК;
2. перспективні, які передбачають перспективу такої діяльності на довготривалий період.

Поточними напрямками слід вважати наступні:

1) нормативно-правове забезпечення діяльності ТНК в Україні, в першу чергу щодо розширення сфери дії державного регулювання інвестиційного напрямку;

2) використання Україною досвіду ТНК щодо реалізації внутрішніх та зовнішніх корпоративних зв'язків, щоб активно долучати до здійснення інвестиційної діяльності суб'єктів різних форм господарювання, що в свою чергу, дасть змогу розширити вітчизняне товаровиробництво та ринкову інфраструктуру;

3) ефективна організація обліку та звітності ТНК на підприємствах України, а також реалізація методології, яка буде проводити економічний аналіз ТНК;

4) закріплення на законодавчому рівні практики індикативного планування [45, с. 198].

В свою чергу, до перспективних напрямів віднесено такі:

1) поетапна інтеграція України до міжнародних економічних відносин. Існування великої кількості різноманітних шляхів інтеграції, значення процесу щодо забезпечення іноземного капіталу та діяльності ТНК в нашій державі є дуже вагомими чинниками зовнішньоекономічного та зовнішньополітичного характеру. Такий шлях становить важливість як для

того, щоб закріпити свою позицію на міжнародній арені, так і для того, щоб виконувати вимоги, які встановлені для процесів інтеграційного змісту. Перше за все, це стосується реалізації на практиці напряму євроінтеграції, вступ до НАТО тощо;

2) результативність економічних реформ та загальне оновлення економічного стану в Україні. В площині використання іноземного капіталу, логічним є заміна пріоритетів щодо форм інвестування. Потреба існує в оптимізації самої структури економічного стану держави, скорочення частини галузей (металургійна та важка промисловість), які в неосяжній кількості використовуються, природні ресурси і як наслідок псують екологічне середовище, а продукція, яка виготовляється, експортується за кордон і ніяк не відображається на рівні життя громадян. Також потрібно підвищувати частку наукомістких галузей, де будуть використовуватись екологічно чисті технології (легка, харчова промисловість, переробні галузі тощо);

3) реалізація могутніх національних структур, які б могли зіставити конкуренцію ТНК. Якщо виходити з можливостей, які існують для розвитку таких структур, то тут доцільним було б поєднати розвиток із стратегією ТНК, оскільки ця Стратегія базується на більш глобальнішому підході, який передбачає покращення результату не для окремо взятої структурної ланки, а для усього об'єднання загалом;

4) реалізація урядової програми на державному рівні для того, щоб підтримувати розвиток українських ТНК, тобто забезпечувати процес щодо формування крупних товаровиробників. Така б програма закріплювала мету та задачі підприємств і визначала напрям їх пріоритетності. Як наслідок, це дало б змогу реалізувати працюючу систему управління підприємствами, які інтегруються до світової економіки, бо тільки функціонуючі та об'ємні підприємства реально можуть зіставити конкуренцію на світовому ринку та прийняти позитивну практику ТНК для вітчизняної економіки;

5) створення інноваційних методів, які повинні враховувати та вивчати іноземний досвід для того, щоб адаптувати його до українських реалій і при необхідності додавати певні елементи. Тобто, це дасть змогу переформатування вітчизняних компаній на міжнародні, внаслідок чого вплив на міжнародному рівні стане ще сильнішим. Необхідно надавати стимул українським виробникам у вигляді пільгових кредитів, змінити концепцію в питанні торговельних і фінансових установ в здійсненні їх діяльності, яка направлена на сферу матеріального виробництва [45, с. 199-200].

Продовжуючи, визначимо заходи, які необхідні для того, щоб запобігати несприятливому впливу ТНК в Україні і для того, щоб покращити інноваційно-інвестиційну активність ТНК. Отже, серед таких заходів можна виокремити:

- потрібно запроваджувати експертизу щодо інвестиційних проєктів, які коштують від 100 млн доларів і проєктів, які фінансуються за рахунок гарантій Кабінету Міністрів України та при залученні в них ТНК. Серед іншого, треба привести в порядок перевірку стосовно їх надійності та сумлінності;

- необхідність прийняти нормативно-правовий акт, основою якого мають бути засади, які б обмежували участь іноземного капіталу в сферах, що є ключовими в контексті розвитку економічного стану держави та забезпечення її безпеки;

- розробка спеціального органу, метою якого буде проведення моніторингу стосовно того, наскільки ефективними є залучені іноземні інвестиції в діяльність ТНК;

- проведення заходів, які б покращили систему корпоративного управління, базуючись на принципі прозорості інвестиційного партнерства [61].

Останнім питанням, яке необхідно розглянути більш детально, є розвиток власних міжнародних корпорацій, які б покращували економічний клімат нашої держави. Слід відмітити, що в Україні є свої корпорації, які існують досить давно (ВАТ «Укрнафта», Компанія «УкрАвто», Корпорація «Рошен», НВГ «Інтернайп» тощо). З кожним роком процес транснаціоналізації в Україні зростає. Підґрунтям для зростання такого процесу є ступінь інтернаціоналізації країни, її позиція в рейтингу глобальної конкурентоспроможності та прийняття участі в угодах міжнародного рівня. В Україні великий потенціал стосовно взаємодії з ТНК, однак необхідно здійснювати реформи та радикально змінювати економічну та законодавчу сфери, про що вже велася мова. Коли ми зможемо привести ці складові в порядок, тоді і будуть в геометричній прогресії збільшуватися інвестиції. Також це дасть змогу зацікавлювати потенційних іноземних ТНК, які розширюватимуть діяльність вітчизняних транснаціональних компаній на міжнародній арені [18, с. 71].

Беручи до увагу тенденцію швидкого розвитку ТНК в економічній політиці України, відмітимо, що це може стати сприятливим фактором для вітчизняного економічного простору і призведе до таких позитивних змін:

- посиляться ресурсні та виробнича основа країни;
- розширяться експортні можливості країни;
- прискориться реструктуризація економіки;
- залучатимуться передові технології;
- активізуються процеси інтернаціоналізації та інтеграції в Україні [22, с. 72].

Отже, можна стверджувати, що Україна не тільки залучає ТНК, а і сама бажає створювати нові та розвивати вже існуючі компанії, які без усякого сумніву відіграють одну із ключових ролей для економічного стану держави. В цілому, діяльність ТНК говорить про її двозначний вплив. З однієї сторони,

за ними стоять сучасні технології, безмірний управлінський досвід. З іншої сторони, їх діяльність може становити і небезпеку для вітчизняної економіки.

Таким чином, підводячи загальний підсумок дослідження, відзначимо, що в сучасних реаліях для України, процес транснаціоналізації може слугувати тим економічним механізмом, який забезпечує оновлені пріоритети суспільного відтворення, задачі політики на зовнішньому ринку.

ТНК відіграють в цьому процесі велику роль, адже вони задають тенденцію розвитку та поширюють сучасні технології. Формування в Україні нових ТНК та розвиток вже існуючих, дасть змогу захищати економічні інтереси національного характеру, забезпечуватиме подальший розвиток господарських структур, прискорить інтеграційні процеси України до економіки світу та сприятиме тому, щоб Україна приймала участь у всіх важливих міжнародних обговореннях економічного характеру.

Досліджуючи проблематику формування та функціонування механізмів державного регулювання діяльності ТНК на внутрішньому ринку країни – реципієнта необхідно не забувати і про іншу сторону такого економічного явища, а саме про роль національних урядів країн, економіка яких тільки розвивається у зародженні та розвитку транснаціональних компаній з великих національних виробників. Тобто часткового перетворення у країни – донори, оскільки саме країна донор отримує найбільший зиск від функціонування ТНК. Дослідження механізмів державного регулювання діяльності ТНК на внутрішньому ринку України повинно базуватись на чіткому розумінні сутності термінів «державне регулювання» та «механізми державного регулювання».

Так, згідно визначення О.І. Вільямсона: «Державне регулювання – це базові економічні, політичні, соціальні та правові норми, що розробляються і ухвалюються державними інституціями, утворюють основу для

нагромадження, виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних благ» [48, с. 688].

Досить цікаве визначення державного регулювання саме транснаціональних компаній дає К.В. Марченко: «Державне регулювання діяльності ТНК може визначатися, як сукупність правових, економічних та адміністративних методів регулювання, що є системою типових заходів законодавчого і контрольного характеру, що здійснюються відповідними державними органами та громадськими організаціями з метою регуляції, стабілізації та пристосування діяльності транснаціональних компаній до постійно змінних економічних умов» [27, с. 61].

Таким чином, можемо зазначити, що державне регулювання здійснюються державними і муніципальними органами влади з використанням спеціальних норм, нормативів, методів, інструментів з метою отримання визначального впливу та/або контролю на певні процеси або об'єкти (у нашому випадку транснаціональні компанії).

Виходячи з визначення терміну «механізм» С. Рудницьким, як сукупності взаємопов'язаних елементів (принципи, форми, методи, норми, нормативи, інструменти та ін.) впливу та формування певного процесу [67], зазначимо механізми державного регулювання як сукупність взаємопов'язаних елементів (політика, цілі, принципи, форми, методи, норми, нормативи, інструменти та ін.) державного впливу та формування певного процесу (у нашому випадку – функціонування ТНК на внутрішньому ринку, а також формування і підтримка національних транснаціональних компаній). В залежності від того, як та які механізми державного регулювання діяльності ТНК на внутрішньому ринку країни використовуються державними органами, згідно з твердженням О.В. Жадана, відносини між державою та транснаціональними компаніями можуть бути трьох видів: конфліктні, коопераційні та нейтральні [41, с. 211].

Говорячи про взаємовідносини України з ТНК у період зі здобуття незалежністю державою, можемо відмітити більше нейтральні і конфліктні взаємовідносини та досить у рідкі проміжки часу – коопераційні. На рисунку 3.1 наведемо схему взаємодії держави та транснаціональних компаній на внутрішньому ринку країни.

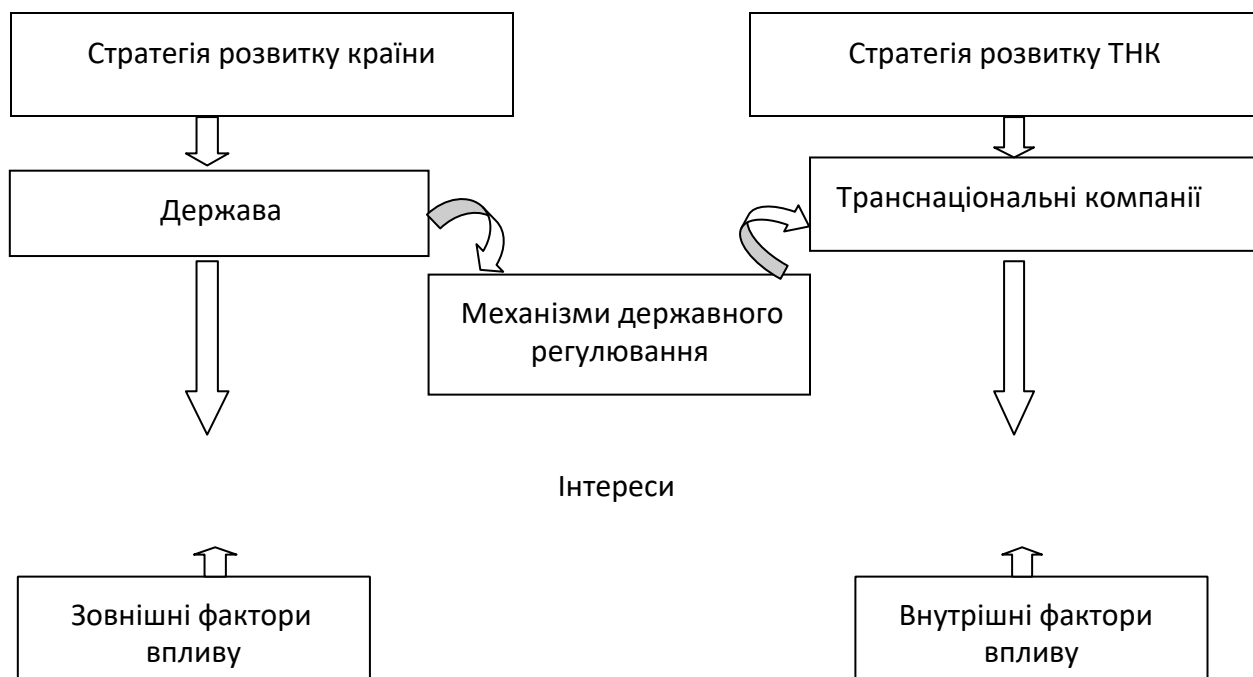

Рис.3.1. Схема взаємодії держави та транснаціональних Конвенція про транснаціональні компанії на внутрішньому ринку країни

Держава, для реалізації власної стратегії розвитку та відповідних інтересів, під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів активно впливає на стратегію розвитку та інтереси транснаціональних компаній, що діють на її внутрішньому ринку через відповідні механізми державного регулювання (рис3.1). Необхідно звернути увагу, що на інтереси ТНК також впливають зовнішні та внутрішні фактори.

3.2. Напрямки формування ефективного юридичного механізму регулювання транснаціональних компаній в законодавстві України

В умовах економічної кризи приватний сектор набуває статусу рівноправного партнера держави для досягнення стратегічних завдань з соціально-економічного розвитку країни. Планування антикризових дій та відновлення національної економіки, можливе при налагодженні співробітництва між державою, приватним сектором та інститутами громадського суспільства, що можливе лише за умови формування відносин державно-приватного партнерства.

В Україні механізм публічно-приватного партнерства проходить початкові етапи розвитку, незважаючи на те, що вже сформовано нормативно-правове підґрунтя для його реалізації.

Необхідним є чіткий план дій, певна стратегія розвитку приватно-державного партнерства в Україні, яка має бути затверджена законодавчо.

Публічно-приватне партнерство в нашій країні є договірним, що обмежує потенційну можливість використання його інституційних та суспільних механізмів.

Механізм взаємодії вітчизняної економіки включає в себе чотири блоки економічних суб'єктів. У перший блок входять зарубіжні транснаціональні компанії, як головні генератори міжнародного бізнесу та різні організації, які виступають інформаційною базою для ТНК до прийняття рішення організувати міжнародну діяльність.

Другий блок складається з держави як головного регулятора процесу партнерства, а також компетентних державних органів та інститутів, які надають Уряду необхідну інформацію, що дозволяє визначити економічну сутність партнерства і розробити оптимальні умови взаємодії.

Третій суб'єкт, вітчизняні підприємства, що наближаються до статусу транснаціональних компаній.

Четвертий блок включає сам контракт (угоду) і його деталі. Тут можна побачити механізм взаємодії органів місцевого самоврядування та міжнародного бізнесу на всіх етапах до початку реалізації партнерства.

Тобто, механізм взаємодії вітчизняної економіки та ТНК по суті є посередником держави між транснаціональними компаніями і місцевими інвесторами на основі моделі матеріально-речового державно-приватного партнерства.

На практиці він повинен працювати наступним чином:

1. На основі детального дослідження звітів державних органів і інститутів національного господарства Уряд України ідентифікує інвестиційні потреби країни і розробляє умови та принципи взаємодії з іноземними інвесторами.

2. Органи влади готують конкретні інвестиційні пропозиції і сповіщають торгівельно-промислову палату про напрямки співпраці з іноземними партнерами в конкретних видах діяльності вітчизняної економіки.

3. Транснаціональна компанія, на основі отриманої інформації від різних органів, що взаємодіють в процесі зовнішньоекономічної діяльності країни, здійснює вибір об'єкта інвестування, а також визначає форми проникнення на український ринок.

4. Представники ТНК на основі схеми «доступ до ресурсів через інвестиції в інфраструктуру» звертаються в торгівельно-промислову палату для встановлення партнерських відносин з владою України.

5. Після переговорів між державою і ТНК в торгівельно-промисловій палаті, контрагенти встановлюють партнерство, отже беруть два основні зобов'язання:

- ТНК бере на себе зобов'язання надати певну суму для реалізації підписаного проекту.

- Держава, в свою чергу укладає консесійні угоди з ТНК про надання доступу до своїх ресурсів.

6. На основі спільного партнерства 60% наданої суми вкладають в реалізацію національних стратегічних інфраструктурних проектів з метою скорочення інфраструктурного дефіциту в країні.

На основі угоди сума експлуатаційного фонду іноземної ТНК повинна покрити повністю вартість проекту і інфраструктурного фонду.

Для повноцінного функціонування механізму взаємодії національної економіки і ТНК потрібен ще спільний орган, який би координував дотримання норм виконання реалізованого проекту між державою і ТНК - це може бути фірма, яка буде виконувати контролюючі функції. Таким чином, такий механізм взаємодії буде ефективним для усіх учасників.

Окрім запропонованого механізму взаємодії вітчизняної економіки та зарубіжних ТНК ще одним важливим напрямком підвищення конкурентноспроможності є створення українських ТНК.

Процес створення українських ТНК може бути значно прискорений і розширений у галузевому спектрі в разі залучення іноземних партнерів. З цією метою вітчизняні підприємства мають формувати з іноземними фірмами загальні структури, вступати до стратегічних альянсів за допомогою створення міждержавних компаній. Однак для цього потрібно розв'язати ряд проблем, зокрема інституційного характеру.

Потреба удосконалення інституційного забезпечення пояснюється необхідністю економії трансакційних витрат, які виникають у процесі

взаємодії вітчизняних суб'єктів господарювання із сервісними ТНК. Такі трансакційні витрати пов'язані із: симетрією інформації на приймаючому ринку; монопольним становищем окремих провайдерів послуг; законодавчими бар'єрами для входження ТНК на ринок України; невідповідністю систем сертифікації та стандартизації товарів та послуг, системи статистичного обліку; нерозвинутістю ринкової інфраструктури, тощо.

Поряд з рекомендаціями зі становлення українських ТНК централізована політика їх підтримки має включати і конкретні заохочувальні дії, здатні істотно стимулювати цей процес, зокрема йдеться про ряд пільг, а саме:

- Передача у дочірнє управління компанії закріплених за державою пакетів акцій підприємств-учасників компанії;
- Зарахування заборгованості підприємства, акції якого реалізуються на інвестиційних конкурсах (торгах), в обсяг інвестицій, передбачених умовами такого конкурсу для компанії-покупця;
- Надання державних гарантій для залучення різного роду інвестиційних ресурсів, у тому числі з використанням механізму застави.

Отже задля стимулювання створення вітчизняних ТНК, маєтсья на увазі формування транснаціональних компаній власного базування, необхідна певна політика держави щодо підприємництва, адже тільки великі національні підприємства здатні реально конкурувати на світових ринках та реалізувати закладений у ТНК позитив для національної економіки.

Для сприятливої перспективи розвитку українських ТНК та захисту національної економіки від зарубіжних ТНК доцільно:

- Встановити податки на відтік національного капіталу за кордон;
- Ввести пільгове оподаткування для збільшення прибутку вітчизняних ТНК;
- Визначити список галузей національної економіки, в яких українські ТНК можуть досягти успіху, й обмежити в такі галузі доступ капіталу зарубіжних ТНК;
- Приділяти підвищену увагу операціям зарубіжних ТНК з боку контролюючих податкових органів України;
- Залучення іноземних партнерів на основі спеціалізації і кооперування, що сформує спільні структури і допоможе вступати в стратегічні альянси шляхом створення міждержавних компаній.

Таким чином, проблеми подальшого розвитку діяльності ТНК в Україні тісно пов'язані з розвитком національної економіки держави та спроможністю держави здійснювати ефективні макроекономічні реформи в країні. Крім цього, саме від спроможності до здійснення макроекономічних реформ в країні залежать її сприйняття в світі, що також є важливим аргументом для стимулювання діяльності іноземного капіталу в Україні.

Тоже, для перетворення країнського ринку у сферу ексклюзивної діяльності іноземних ТНК повинна стати урядова програма стимулювання становлення українських ТНК, перспективи створення яких достатньо реальні, а їх формування може стати одним із стратегічних пріоритетів державної політики, що за умови створення відповідного зовнішнього середовища дозволить різко підвищити конкурентноспроможність економіки та за рахунок ексклюзивних можливостей ТНК забезпечити виживання національних підприємств в умова, коли «чистий» національний виробник неминуче програє конкурентну боротьбу. При цьому забезпечення балансу між іноземними та «українськими» ТНК загострить конкурентну боротьбу на

ринку і сприятиме як кращому задоволенню потреб споживачів, так і підвищенню конкурентноспроможності національної економіки.

Створення власних корпоративних структур ТНК могло б стати для України, альтернативою та дієвою протипагою експансії іноземних. Такі компанії виконували б роль флагманів національної економіки. Національний капітал здатний витримувати конкуренцію з ТНК, тільки якщо він сам структурується в потужні фінансово-промислові утворення, адекватні міжнародним аналогам і здатні провадити активну зовнішньоекономічну політику.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування основних положень щодо правосуб'єктності транснаціональних компаній як суб'єктів міжнародного права, визначено проблеми правового регулювання та сформульовано пропозиції щодо їх вирішення і удосконалення правосуб'єктності в Україні. Зазначене дало змогу висвітлити основні висновки, які мають теоретичний характер і повністю відповідають поставленим задачам, а саме:

1. На сьогоднішній день, ТНК без перебільшення є однією із ключових фігур в міжнародно-економічних відносинах. Здійснивши аналіз нормативно-правової бази, можна чітко простежити, що існує необхідність в міцній законодавчій базі для того, щоб покращити ситуацію, яка існує сьогодні. Тобто, до сих пір не реалізовано універсальних правил та норм обов'язкового характеру, які б повноцінно регулювали діяльність ТНК, а чинні міжнародні акти мають здебільшого декларативний характер, бо очевидним є те, що не існує достатньої кількості механізмів, щоб реалізувати їх на міжнародному рівні. У зв'язку з чим, перед світовою спільнотою сьогодні, з-поміж іншого, важливим завданням у питанні покращення міжнародних відносин в контексті діяльності ТНК є формування ефективної та комплексної бази заходів, які б здійснювали правове регулювання діяльності ТНК державного та міжнародного рівня в практичному плані. Діючими на сьогодні та основоположними нормативно-правовими актами, які здійснюють правове регулювання діяльності ТНК є наступні: – Проект Кодексу поведінки ТНК; – Кодекс іноземних інвестицій; – Конвенція про транснаціональні корпорації; – Хартія економічних прав та обов'язків держав, затвердженої резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй; – Регіональна декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства та додатком слугують керівні принципи для багатонаціональних підприємств; –

Принципи щодо контролю за обмеженням ділової практики монополій і компаній; – Нормативно-правові акти діяльності ТНК в Україні, які представлені внутрішнім законодавством, двосторонніми та багатосторонніми угодами. ТНК має вагомую роль та значення у світі, однак, сьогодні, у науковій доктрині не існує єдиного та визнаного погляду щодо трактування ТНК, в тому числі це стосується і міжнародних актів, в яких є різноманітна кількість її визначень. Це породжує проблему, оскільки відсутність конкретного поняття прямо впливає на те, які ознаки характерні такому явищу та встановлює правову природу в цілому.

2. Класифікувати транснаціональні компанії можна як горизонтально інтегровані ТНК, вертикально інтегровані ТНК і мережеві ТНК. Горизонтально інтегровані ТНК управляють підрозділами, розташованими в різних країнах, що виробляють однакові або подібні товари. Вертикально інтегровані ТНК керують підрозділами в певній країні, які виробляють товари, що постачаються в їх підрозділи в інших країнах. Мережеві ТНК функціонують як єдина мережа рівноправних і незалежних компаній-партнерів у різних країнах і мають гібридну структуру управління.

3. Визначено, що правове регулювання діяльності ТНК зведено до двобічних інвестиційних згод, що збільшує економічну нерівність країн, які розвиваються. Між тим регулювання діяльності ТНК на міжнародному рівні має багато переваг перед національним і регіональним регулюванням, у першу чергу, через міжнародний характер діяльності ТНК. Вони діють згідно з нормами приватного права, і міжнародна юрисдикція стосовно них може існувати незалежно від їхньої згоди

4. Сучасна доктрина міжнародного права містить дискусійні питання щодо того, чи можна вважати ТНК суб'єктами міжнародного права, в тому числі і питання щодо міжнародної правосуб'єктності ТНК. Основною особливістю можна вважати те, що в класичному розумінні, ТНК не наділяється міжнародною правосуб'єктністю (якій притаманні право та

дієздатність) і відноситься до так званих «нетипових» суб'єктів міжнародного права. Відмітимо, що ТНК як учасники міжнародних економічних відносин виступають в ролі суб'єктів великої кількості правових відносин в рамках галузі або інституту міжнародного права, а це є свідченням того, що їм притаманна спеціальна правосуб'єктність. Також в досить обмеженому вигляді, проте така правосуб'єктність ТНК може проявлятися і під час укладання міжнародних угод. Виникати міжнародна правосуб'єктність ТНК може за наявності у джерелах міжнародного права норм, які її встановлюють. Передумовою для реалізації таких норм можуть бути встановлені норми «м'якого права», яким притаманна вагома моральна та політична значущість, як для регулювання діяльності ТНК, так і для міжнародних відносин, а також, які забезпечують формування відповідних стандартів щодо поведінки ТНК в різних галузях під час здійснення ними діяльності.

5. В сучасних реаліях для України процес транснаціоналізації може слугувати тим економічним механізмом, який забезпечує оновлені пріоритети суспільного відтворення, задачі політики на зовнішньому ринку. ТНК відіграють в цьому процесі велику роль, адже вони задають тенденцію розвитку та поширюють сучасні технології. Формування в Україні нових ТНК та розвиток вже існуючих, дасть змогу захищати економічні інтереси національного характеру, забезпечуватиме подальший розвиток господарських структур, прискорить інтеграційні процеси України до економіки світу та сприятиме тому, щоб Україна приймала участь у всіх важливих міжнародних обговореннях економічного характеру. Встановлено напрями розвитку діяльності ТНК в Україні, які в подальшому будуть впливати на економічне процвітання нашої держави. Такі напрями можна розділити на дві групи: а) поточні, які направлені на розвиток діяльності ТНК; б) перспективні, які передбачають перспективу такої діяльності на довготривалий період. Поточними напрямками слід вважати наступні: 1) нормативно-правове забезпечення діяльності ТНК в Україні, в першу чергу

щодо розширення сфери дії державного регулювання інвестиційного напрямку; 2) використання Україною досвіду ТНК щодо реалізації внутрішніх та зовнішніх корпоративних зв'язків, щоб активно долучати до здійснення інвестиційної діяльності суб'єктів різних форм господарювання, що в свою чергу, дасть змогу розширити вітчизняне товаровиробництво та ринкову інфраструктуру; 3) ефективна організація обліку та звітності ТНК на підприємствах України, а також реалізація методології, яка буде проводити економічний аналіз ТНК; 4) закріплення на законодавчому рівні практики індикативного планування.

6. Необхідно акцентувати увагу на напрямках розвитку діяльності ТНК в Україні, які в подальшому будуть впливати на економічне процвітання нашої держави. Такі напрями можна розділити на дві групи: поточні, які направлені на розвиток діяльності ТНК; перспективні, які передбачають перспективу такої діяльності на довготривалий період.

7. Представлено модель макроекономічних передумов для розвитку взаємодії національної економіки з транснаціональними компаніями, що дало можливість прослідкувати загрози та їх ієрархію впливу транснаціоналізацію української економіки. У національному законодавстві найважливішим для ТНК є: закони. Що регулюють загальноправове становище; торгове або договірне право – захист патентів, авторські права, бухгалтерські стандарти; трудове законодавство; податкові закони; антимонопольне законодавство; іноземні інвестиції, тощо. У ході проведеного дослідження зроблено висновок, що створення українських транснаціональних компаній дасть змогу певною мірою захистити національні економічні інтереси, сприятиме подальшому розвитку українських господарчих структур, інтернаціоналізації їх виробництва та капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дахно І. І. Міжнародне економічне право. 3-тє вид., перероб. і доповн. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 272 с
2. Лукашук І.І. Міжнародне право. Загальна частина: підручник для студентів юридичних факультетів та вузів. Вид. 3-є, перероб. і доп. М.: ВолтерсКлувер, 2006. 362 с.
3. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. / За ред. Г.К. Дмитрієвої. М., 2008. 256 с.
4. Опришко В. Міжнародне економічне право: підручник; за наук. ред. В Опришка. Київ: КНЕУ, 2006. 496 с
5. Тарасов О.В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії / О.В. Тарасов. Х. : Право, 2014. 512 с.
6. Фельдман Д.І. Основні тенденції розвитку міжнародної правосуб'єктності / За ред. Д.І. Фельдмана., Г.І. Курдюкова. К.: Центр учбової літератури, 2011. 567 с.
7. Чубарєв В. Л. Міжнародне економічне право: підручник. Київ: Хрінком Інтер, 2009. 368 с. 2
8. Опришко В. Ф., Ласківська Л. А. Міжнародне економічне право: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Вид. 2-ге, без змін. Київ: КНЕУ, 2006. 148 с.
9. Войтко С.В. Транснаціональні корпорації: навч. посіб. / С.В. Войтко, О.А. Гавриш, О.О. Корогодова, Т.Є. Моїсеєнко. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2016. 208 с.
10. Транснаціональні корпорації: [навчальний посібник] / В. Рокоча, О. Плотнікова, В. Новицький та ін. К.: Таксон, 2001. 304 с.
11. Якубовський С., Козак Ю., Савчук О. та ін. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності: [навчальний посібник]

- / С. Якубовський, Ю. Козак, О. Савчук та ін.; за ред. С. Якубовського, Ю. Савчука. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 488 с.
12. Манукян М.А. Правовое положение транснациональных корпораций в доктрине международного частного права: 1 Том дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.03. Москва, 2009. 211 с
13. Манукян М.А. Правовое положение транснациональных корпораций в доктрине международного частного права: 2 Том дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.03. Москва, 2009. 211 с.
14. Somarajah M. The International Law on Foreign Investment / M. Somarajah. Cambridge.: Cambridge University Press, 2010. 556 p.
15. Subed S. International Investment Law Reconciling Policy and Principle / S. Subed. Oxford: Hart Publishing, 2008. 253 p.
16. Левін Д.Б. Правосуб'єктність транснаціональних корпорацій у час глобалізаційних процесів (аспекти міжнародного права та міжнародного приватного права): монографія / Д.Б. Левін. К.: Атіка, 2007. 200 с.
17. Літкевич В.С. Правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 1992. 20 с.
18. Муравйов К.В. Проблема міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. наук. пр./ Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, нац. ун-т «Одес. юрид. акад», Нац. акад. прав. наук. України, Укр. асоц. порівнял. правознавства. О.: Фенікс, 2013. С. 166–168.
19. Н. Саприкіна Моделі входження транснаціональних корпорацій на іноземні ринки: порівняльний аналіз. Теорія і практика сучасної економіки: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. 15–17 верес. 2004 р. Черкаси: ЧДТУ, 2004. С. 130–132.

- 20.Саприкіна Н. Моделі входження транснаціональних корпорацій на іноземні ринки: порівняльний аналіз. Теорія і практика сучасної економіки: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. 15–17 верес. 2004 р. Черкаси: ЧДТУ, 2004. С. 130–132.
- 21.Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. К.: КНЕУ, 2001. 538 с.
- 22.Хоменко І.Б. Формування вітчизняних ТНК як чинник підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Пріоритети національно-економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. С. 70–73
- 23.Асосков А.В. Проблеми правового регулювання транснаціональних компаній. Юридичний світ. 2012. № 8. С. 42–54.
- 24.Асс Н.Ю. Держава та транснаціональні корпорації: процес змін у взаємовідносинах. Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. 2016. Вип. 18. С. 477–481.
- 25.Дейнека Т. А. Мережевість як визначальна ознака постіндустріального суспільства та організаційно-управлінської побудови сучасної корпорації / Т. А. Дейнека, С. І. Туль // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2012. – Вип. 1(2). – С. 157- 166
- 26.Кметик Х.В. Юридична природа транснаціональних корпорацій. Зовнішня торгівля: право і економіка: наук. журн. / Укр. акад. зовніш. торгівлі. К., 2008. № 6. С. 139–144.
- 27.Марченко К.В. Основні напрями державного регулювання діяльності ТНК на території України/ К.В. Марченко // АГРОСВІТ. – 2014. – № 11. – С. 59–67.

28. Матросова І.Ю. Виявлення особливостей правового регулювання діяльності транснаціональних компаній (ТНК). Молодий вчений. №5 (32). 2016. С. 428-432.
29. Н.Ю. Асс Держава та транснаціональні корпорації: процес змін у взаємовідносинах. Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. 2016. Вип. 18. С. 477–481.
30. Немировська О. Механізм регулювання взаємодії національної економіки з транснаціональними корпораціями. Економіка та держава. №12. 2015. С. 121-125.
31. Нікітіна Т. Транснаціональні корпорації як нові гравці на світовому ринку // Вісник КНТЕУ. - 2002. - № 4. - С. 20-25.
32. О.А. Делійський Міжнародна правосуб'єктність транснаціональних корпорацій. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / Одеська нац. юрид. акад. Одеса: Юрид. л-ра, 2005. Вип. 25. С. 566–574.
33. Радченко Л. Деякі правові аспекти регулювання діяльності транснаціональних корпорацій. Право України. 2005. № 11. С. 134–137.
34. Фединяк Г.С. Визначення ознак і поняття транснаціональних корпорацій вченими у міжнародному праві та міжнародному приватному праві. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2008. Вип. 39. С. 586–591.
35. Фединяк Г.С. Визначення ознак і поняття транснаціональних корпорацій вченими у міжнародному праві та міжнародному приватному праві. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2008. Вип. 39. С. 586–591.
36. Федоренко В.Г. Транснаціональні корпорації як системоутворюючий фактор розвитку національних економік. Інвестиції: практика та досвід. 2009. № 7. С. 31–34.
37. Хартія економічних прав і обов'язків держав: міжнародний документ від 12.12.

38. Б.В. Духницький Законодавче регулювання діяльності міжнародних компаній. 2013. № 5. С. 36–43.
39. Делійський О.А. Міжнародна правосуб'єктність транснаціональних корпорацій. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / Одеська нац. юрид. акад. Одеса: Юрид. л-ра, 2005. Вип. 25. С. 566–574.
40. Духницький Б.В. Законодавче регулювання діяльності міжнародних компаній. Юридичний журнал. 2013. № 5. С. 36–43.
41. Жадан О.В. Соціально – трудові аспекти взаємодії держави і транснаціональних корпорацій/ О.В. Жадан // Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку. – 2012. – № 1 (36). – С. 211–217.
42. Пенська І.О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2015. № 3(80). С. 114–124.
43. Погорецька Н. Щодо правового регулювання транснаціональних корпорацій. Юридична наука. 2013. № 4. С. 58–65.
44. Поповський Д.П. Визначення поняття «транснаціональна корпорація»: міжнародно-правовий аспект. Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ України. 2008. № 1(37). С. 126–134.
45. Скавронська І.В. Місце і роль ТНК у розвитку національних економік. Молодий вчений. 2016. № 4(31). С. 197–203.
46. Соколов В. Культура глобалізації // Безопасность Евразии. - 2001. - № 2. - С. 462-479.
47. Соколова Н.А. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в сфере охраны окружающей среды. Сибирский юридический вестник. 2001. № 3. С. 22–26

48. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая» контракция / О. И. Уильямсон. – СПб.: Лениздат, CEV Press – 702 с.
49. Цитується за: Шмітгофф К. Поняття і юридичні ознаки транснаціональних корпорацій. Наук.-інформ. вісн. 2009. № 1. С. 155–158.
50. Чумак Н.В. Проблемні аспекти діяльності транснаціональних корпорацій. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 9. С. 719–723.
51. Шкурат І. Транснаціональні корпорації – рушійні сили глобалізації. Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. 2005. № 2. С. 102–106.
52. Міжнародна правосуб'єктність (деякі питання теорії) / Відп. ред. О.В. Локайчук. М.: Юрид. літ., 88 с.
53. Міжнародне економічне право. Ростов-на-Дону.: Фенікс, 2003. 512 с.
54. Kenton W. Vertical integration / W. Kenton // Investopedia.com. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.investopedia.com/terms/v/verticalintegration.asp>.
55. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <http://www.oecd.org/> (дата звернення: 02.04.2020).
56. Quain S. Examples of vertically integrated companies / S. Quain // Smallbusiness.chron.com. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://smallbusiness.chron.com/examples-vertically-integrated-companies-12868.html>
57. Tarver E. Examples of horizontal integration. / E. Tarver. // Investopedia.com. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.investopedia.com/ask/answers/051315/what-are-some-examples-horizontal-integration.asp>.

58. Tarver E. Horizontal vs. vertical integration: what's the difference? / E. Tarver // Investopedia.com. – 2019.
59. Thompson K. What are transnational corporations? K. Thompson // Revisesociology.com. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://revisesociology.com/2017/03/03/what-are-transnationalcorporations>.
60. World Investment Report 2012 / United Nations Conference of Trade and Development. Switzerland: United Nations Publications, 2012. 203 p.
61. Антоненко О.І., Чурилова О.А. Деякі тенденції розвитку ТНК в Україні. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2011_1/part3/56.pdf (дата звернення: 02.04.2020).
62. Антонов Я.В. Формирование государственной политики в сфере регулирования деятельности транснациональных компаний / Я.В. Антонов // Управление общественными и экономическими системами. – 2011. – №1. – Режим доступа: <http://umc.gu-unpk.ru/umc/arhiv/2011/1/antonov.pdf>
63. Киришун Л.В. Визначальні критерії формування сутності ТНК. Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Збірник наукових праць. ЛНТУ. 2010. Випуск 7. Ч. 1. 12 с. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_etei/2010_7_1/28.pdf (дата звернення: 02.04.2020).
64. Класифікація транснаціональних корпорацій // StudFiles – файловий архив студентов. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://studfile.net/preview/5647204/page:23>.
65. Кравчук Г.В., Гаврилко О.С. ТНК і національні держави: роль і місце в сучасній міжнародній системі. URL: <http://www.nbu.gov.ua/> (дата звернення: 02.04.2020).
66. Опанасенко Л. О. Теоретичні засади регулювання діяльності транснаціональних компаній. Одеса: Вісник Одеського національного

- університету. Т. 24. Вип. 2. 2019. С. 7-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopu_econ_2019_24_2_3 (дата звернення: 24.03.2020 р.)
67. Рудницький С. Категорія «механізм» у суспільних науках / С. Рудницький. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/630>
68. Декларація Доха, прийнята на Конференції міністрів четвертої сесії від 14 листопада 2001 р. URL: https://www.iisd.org/pdf/2004/trade_doha_ru.pdf
69. Конвенція про транснаціональні корпорації від 6 березня 1998 року. Ратифіковано з застереженням Законом України № 921-XIV від 13 липня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_193 (дата звернення: 02.04.2020).
70. Конференція ООН з торгівлі та розвитку. URL: <https://unctad.org/en/Pages/Home.aspx> (дата звернення: 02.04.2020).
71. Проект Кодексу поведінки ТНК. URL: <http://ua.convdocs.org/docs/index-243769.html> (дата звернення: 02.04.2020).
72. Проект Кодексу поведінки ТНК. URL: <http://ua.convdocs.org/docs/index-243769.html>
73. Хартія економічних прав і обов'язків держави від 12 грудня 1974 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077 (дата звернення: 02.04.2020).

ТОП-10 найбільших ТНК світу

Ранг	Компанія	Країна	Рік заснування	Сфера діяльності	Обсяги продажу (місце)	Капіталізація
1	ICBS	Китай	1984	Банківська	13	198,0
2	China Construction Bank	Китай	1954	Банківська	21	162,8
3	Agricultural Bank of China	Китай	1951	Банківська	27	152,7
4	Berkshire Hathaway	США	1955	Інвестиції	10	360,1
5	JPMorgan Chase	США	1799	Банківська	50	234,2
6	Bank of China	Китай	1912	Банківська	35	143,0
7	Wells Fargo	США	1852	Банківська	60	256,0
8	Apple	США	1976	ІТ сфера	8	586,0
9	Еххон Mobil	США	1859	Видобуток нафти і газу	6	363,3
10	Toyota Motor	Японія	1937	Авто будівництва	7	177,0